

Alkoholkonsumtionen i Sverige 2015

CAN Rapport 160

Björn Trolldal (red.)

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN

I:a upplagan, I:a tryckningen (1–250)

Layout inlaga: Britta Grönlund, CAN

Layout omslag: Jimmie Hjärtström, CAN

Tryck: EO Grafiska, 2016

ISSN: 0283-1198

ISBN 978-91-7278-269-3 (tryck)

URN:NBN:se:can-2016-6 (pdf)

Alkoholkonsumtionen i Sverige 2015

Björn Trolldal (red.)

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Rapport 160

Stockholm 2016

Förord

Monitormätningarna påbörjades i juni år 2000. Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) övertog undersökningen år 2013 och har sedan dess publicerat ett antal rapporter på basis av detta material. Huvudsyftet med Monitormätningarna är att få en samlad bild av den totala alkoholkonsumtionen i Sverige. Från och med 2016 genomförs mätningarna på uppdrag av Systembolaget.

I den här rapporten redovisas uppgifter om anskaffning av alkohol i befolkningen som helhet och bland ungdomar. Dessutom redovisas uppgifter om självrapporterad alkoholkonsumtion uppdelat på kön och olika åldersgrupper i befolkningen. De datamaterial som används är de Monitormätningar som CAN har haft ansvaret för sedan 2013, samt CAN:s skolorundersökningar som pågått sedan 1971.

Björn Trolldal har varit redaktör för rapporten och även författat det första kapitlet om anskaffningen av alkohol i befolkningen. Håkan Leifman har skrivit rapportens andra kapitel om ungdomars anskaffning av alkohol och Jonas Raninen har författat det avslutande kapitlet om självrapporterad konsumtion. Även Ulf Guttormsson har medverkat.

CAN vill passa på att tacka alla som har medverkat i de aktuella undersökningarna eller som på annat sätt har bidragit till undersökningarnas genomförande under åren.

Stockholm i oktober 2016

Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Håkan Leifman

Direktör

Innehåll

Sammanfattning.....	7
1. Inledning	9
Rapportens disposition.....	10
2. Anskaffning av alkohol i befolkningen enligt Monitormätningarna	11
3. Ungdomars anskaffning av alkohol	26
Inledning	26
Material och metod.....	27
Resultat.....	28
4. Självrapporterad alkoholkonsumtion uppdelad på kön och åldersgrupper.....	34
Redovisade mått	34
Resultat.....	35
5. Diskussion	41
6. Referenser.....	43
 Bilaga 1: Tabellbilaga.....	44
Bilaga 2: Material och metod.....	48
Del 1. Anskaffning av alkohol i Monitormätningarna	48
Del 2. CAN:s skolundersökningar.....	61

Sammanfattning

I den här rapporten redovisas uppgifter om anskaffning av alkohol i befolkningen som helhet och bland ungdomar. Dessutom redovisas uppgifter om självrapporterad alkoholkonsumtion uppdelat på kön och olika åldersgrupper i befolkningen.

Här sammanfattas resultaten från rapporten uppdelat på respektive kapitel. De uppgivna mängderna är genomgående angivna i ren alkohol per invånare 15 år och äldre.

Anskaffning av alkohol i befolkningen enligt Monitormätningarna

Den totala alkoholkonsumtionen

- Den totala konsumtionen låg under 2015 på en relativt stabil nivå jämfört med 2014.
- Under 2015 uppgick konsumtionen till 9,17 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre jämfört med 9,28 under 2014, vilket är en minskning med drygt 1 %.
- Skillnaden beror framförallt på en viss minskning av resandeförseln. Även den registrerade konsumtionen minskade något.
- Mellan 2005 och 2015 har den totala konsumtionen minskat med 11 %.

De registrerade och oregistrerade delarna

- Under 2015 uppgick den registrerade delen av konsumtionen till 7,15 liter ren alkohol jämfört med 7,20 liter under 2014.
- Den oregistrerade delen av konsumtionen uppgick under 2015 till 2,02 liter ren alkohol. Det är en minskning med 3 % jämfört med året innan.
- Den registrerade andelen av den totala alkoholkonsumtionen uppgick under 2015 till 78 % och den oregistrerade andelen till 22 % av konsumtionen.

Den registrerade konsumtionens olika delar

- Systembolagets försäljning minskade något under 2015, per invånare 15 år och äldre. Försäljningen uppgick till 5,70 liter under 2015 jämfört med 5,74 året innan.
- Folkölsförsäljningen har minskat successivt under den studerade perioden och fortsatte att minska även under 2015.
- När det gäller restaurangförsäljningen uppmättes en minskning med 1 % under 2015 jämfört med året innan.

Källorna till den oregistrerade delen av konsumtionen

- Resandeförseln minskade något mellan 2014 och 2015. Minskningen var 6 %.
- Köp av smugglade alkoholdrycker ökade något under 2015, från 0,47 till 0,50 liter.
- När det gäller hemtillverkningen så skedde en kraftig ökning av öltillverkningen. Ölet hade den största andelen av den hemtillverkade alkoholen räknat i 100 % alkohol.
- Köp via internet minskade under 2015 jämfört med 2014, från 0,13 liter till 0,09 liter.

De olika källornas andelar av totalkonsumtionen

- De olika källornas andelar av den totala konsumtionen var under 2015 följande: Systembolaget 62,1 %, Resandeförseln 13,4 %, Restauranger 10,7 %, Köp av smugglad alkohol 5,5 %, Folköl 5,1 %, Hemtillverkning 2,1 %, Internet 1,0 %.

Alkohol dryckernas andelar av den totala konsumtionen

- Mellan åren 2014 och 2015 var förändringarna i dryckernas andelar av totalkonsumtionen små. Under 2015 stod vinet för den största andelen med 41,1 %, följt av starköl 29,9 %, sprit 22,3 %, folköl 5,1 % och cider med 1,6 %.

Ungdomars anskaffning av alkohol

- Sett över fyraårsperioden 2012–2015 är alkohol från de traditionella så kallade registrerade källorna (främst Systembolaget) större än från de oregistrerade källorna (främst smuggelalkohol).
- Bland ungdomar är dock alkohol från oregistrerade källor större än bland befolkningen som helhet. Andelen är dessutom större bland elever i årskurs 9 än i gymnasiet år 2.
- Andelen oregistrerat är större bland pojkar än bland flickor i både årskurs 9 och i gymnasiet år 2.
- Konsumtionen av alkohol har sjunkit bland skolelever. Under åren 2012 och 2015 var det dock framförallt den registrerade delen som uppvisade minskningar.
- Det är ytterst få personer under 20 år som har kunnat köpa alkohol på Systembolaget.

Självrapporterad alkoholkonsumtion uppdelad på kön och åldersgrupper

- Alkoholkonsumtionen har minskat bland både män och kvinnor mellan åren 2005 och 2015. Minskningen är störst bland männen vilket innebär att skillnaderna mellan könen minskade under perioden.
- Även skillnaderna mellan olika åldersgrupper har minskat under perioden 2005–2013. Det berodde framförallt på att yngre drack mindre än vad de tidigare gjorde och att äldre drack mer. Efter 2013 har dock dessa skillnader ökat något.

I. Inledning

I den här rapporten redovisas uppgifter om anskaffningen av alkohol bland såväl befolkningen som helhet som bland ungdomar. Dessutom redovisas uppgifter om konsumtion av alkohol uppdelat på kön och olika åldersgrupper. De datamaterial som används är de Monitormätningar som CAN har haft ansvaret för sedan 2013, samt CAN:s skolundersökningar som pågått sedan 1971.

I Monitormätningarna summeras den registrerade delen av alkoholkonsumtionen med den oregistrerade delen för att få en bild av den totala alkoholkonsumtionen i landet. Den registrerade delen utgörs av alkohol som säljs inom landet, på Systembolaget, restauranger och i livsmedelsbutiker. Den oregistrerade delen består av alkohol som förs in i landet i samband med resor, hemtillverkning, köp av smugglad alkohol och köp via internet. Den oregistrerade delen kartläggs med hjälp av en löpande frågeundersökning som omfattar drygt 18 000 personer per år.

I Monitormätningarna mäts alkoholkonsumtionen på anskaffningsplanet (köp, införsel och hemtillverkning) och inte på konsumtionsplanet. Över en längre tidsperiod är dock konsumtionen i princip densamma som anskaffningen på nationell nivå. I rapporten redovisas uppgifter från perioden 2001–2015 och konsumtionen (eller anskaffningen) anges normalt i ren alkohol per invånare 15 år och äldre. För en detaljerad beskrivning av den metodik som används se bilaga 2 samt Leifman & Trolldal (2014a).

Det har tidigare visat sig att frågeundersökningen under 2013 fångade in onormalt många personer som fört in stora mängder alkohol till landet. Efter noggranna genomlysningar av datamaterialet korrigerades därför resandeförseln för detta år ner med 0,11 liter ren alkohol, se CAN-rapport 152 (Trolldal & Leifman, 2015). CAN bedömer dock att dessa uppgifter trots detta fortfarande kan ligga på en för hög nivå, vilket bör beaktas vid jämförelser över tid. I samband med detta genomfördes även en viss korrigeringsuppgång av 2014 års resandeförsel med lika mycket (CAN-rapport 152). Denna korrigeringsuppgång har dock efter noga överväganden tagits bort i de uppgifter som publiceras i denna rapport.

För att få en bild av konsumtionen av alkohol bland olika befolkningsgrupper som män och kvinnor och olika åldersgrupper ställs även frågor i Monitormätningarna om de intervjuade personernas konsumtion av olika alkoholdrycker. I analyserna av dessa data görs ingen åtskillnad mellan registrerad och oregistrerad konsumtion och några korrigeringsuppgångar för underrapportering genomförs inte heller. För en beskrivning av vilka uppgifter som används vid redovisningen av dessa data, se inledningen på kapitel 4. (Se även Raninen, 2015.)

CAN genomför en årlig undersökning om alkohol och drogvanor bland elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Undersökningarna har genomförts sedan 1971 i årskurs 9, och sedan 2004 även i gymnasiets år 2. CAN:s skolundersökning genomförs som en urvalsundersökning. Urvalet som görs i två steg består av 300 skolor i varje årskurs som dras av Statistiska centralbyrån (SCB). I det andra steget i urvalsprocessen dras en klass i varje skola efter samma proportionalitetsprincip, detta görs av CAN.

Datainsamlingen genomförs mellan elevernas sport- och påsklov. Innan enkätformulären skickas ut informeras rektorerna på de skolor som ska delta om undersökningens syfte och

genomförande. Formulären besvaras i klassrummen under skrivningsliknande förhållanden. En lärare är närvarande för att bland annat motverka störande moment och se till att undersökningen genomförs enligt instruktionerna från CAN. För att minska risken för att eleverna inte skall svara sanningsenligt genomförs undersökningen helt anonymt. De informeras även om att deras svar endast används för statistiska bearbetningar och att inga resultat från enskilda klasser redovisas, liksom att medverkan inte är obligatorisk.

De inkomna enkäterna läses in med hjälp av en scanner. Därefter exkluderas de formulär som bedöms vara otillräckligt eller uppenbart felaktigt ifyllda. Bedömningen görs utifrån fyra fasta kriterier uttryckt i fyra förprogrammerade filter. För en fördjupad redovisning av tillvägagångssätt se bilaga 2 eller Gripe (2013).

Rapportens disposition

Rapporten inleds med en redovisning av alkoholanskaffningens utveckling under perioden 2001–2015 baserat på data från Monitormätningarna. Syftet är att ge en bild av den totala alkoholkonsumtionen i befolkningen uppdelad på de registrerade och oregistrerade delmängderna. Sedan följer uppgifter om ungdomars anskaffning av alkohol. De uppgifter som har använts är hämtade från CAN:s skolundersökning och från Monitormätningarna. Avslutningsvis redovisas resultat från Monitormätningarna angående den självskattade konsumtionen av alkohol uppdelat på kön och olika åldersgrupper under perioden 2005–2015.

Det finns två bilagor till rapporten. Bilaga 1 är en tabellbilaga, där olika tabeller redovisas som ett komplement till de uppgifter som återfinns i själva rapporten. I bilaga 2 redovisas en fördjupad beskrivning av den metodik som används i Monitormätningarna och i CAN:s skolundersökningar.

2. Anskaffning av alkohol i befolkningen enligt Monitormätningarna

Björn Trolldal

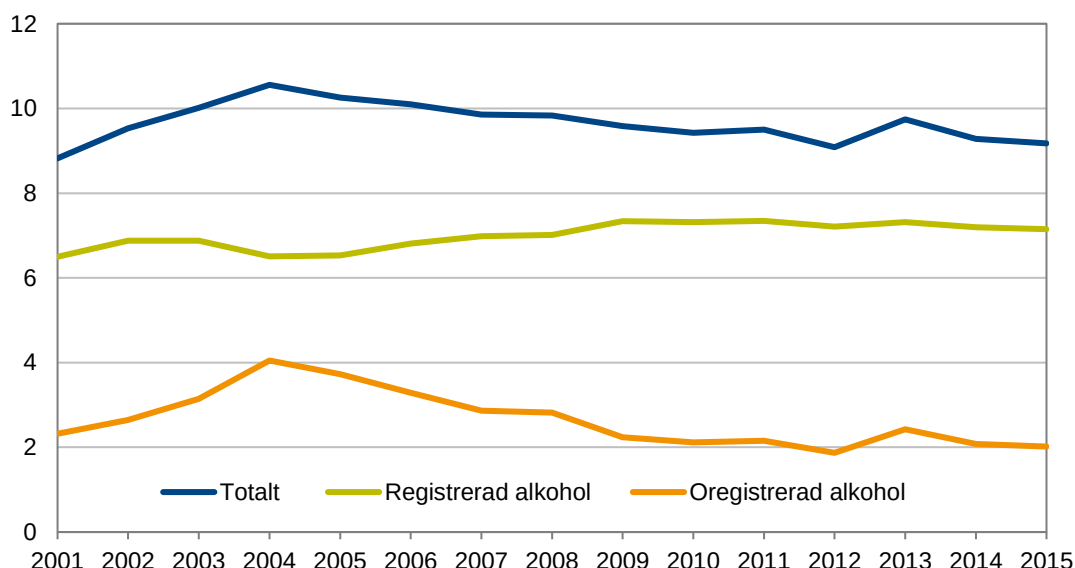
I detta avsnitt redovisas resultaten av beräkningarna av de olika registrerade och oregistrerade delmängderna. Kapitlet inleds med att redovisa den oregistrerade, registrerade och totala anskaffningen per alkoholdryck och summan av alla drycker från 2001 till 2015. Därefter följer en mer detaljerad redovisning av nivåer och utveckling av de olika delmängderna.

Registrerad, oregistrerad och total alkoholanvändning

Anskaffningsutvecklingen totalt och för respektive dryck uppdelat på oregistrerad och registrerad alkohol framgår av tabell 1 och figurerna 1–4. I bilaga 1 redovisas motsvarande utveckling i volymliter.

Den totala anskaffningen låg på en relativt stabil nivå under 2015 jämfört med året innan. Under 2015 låg den på 9,17 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Det är en förändring på ungefär 1 % jämfört med 2014 då anskaffningen låg på 9,28 liter. Minskningen beror framförallt på en nedgång i resandeförsäljning som minskade med 6 %. Under de senaste 10 åren (2005–2015) har den totala anskaffningen minskat med 11 %.

Den registrerade delen uppgick till 7,15 liter, vilket är en nedgång med ca en halv procent. Den oregistrerade delen uppgick under 2015 till 2,02 liter vilket är en minskning med 3 % jämfört med 2014.

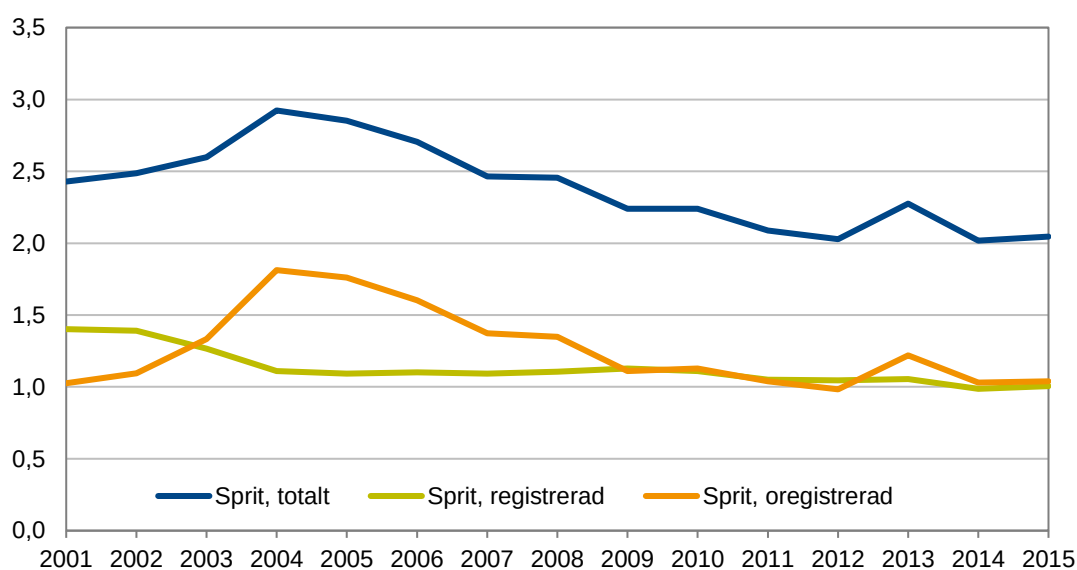

Figur 1. Alkoholanvändning: oregistrerad, registrerad och totalt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2015.

Spritdrycker

Anskaffningen av spritdrycker uppgick under 2015 till 2,04 liter vilket är en minskning med drygt 1 % jämfört med 2014. Jämfört med 2005, så har spritanskaffningen sjunkit med 28 %.

Spritdrycker är den kategori som uppvisar den största volymen oregistrerad alkohol, både i relativa och absoluta tal, mätt i ren alkohol. År 2015 svarade den oregistrerade delen för 51 % av den totala spritanskaffningen. I liter ren alkohol uppgick den delen till 1,04 liter, se tabell 1.

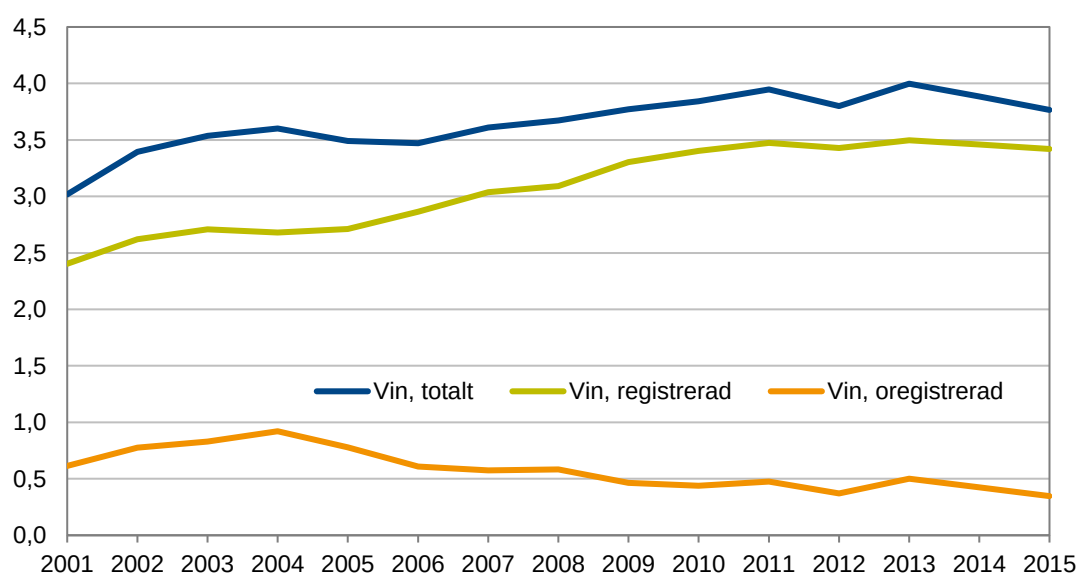

Figur 2. Spritanskaffning: oregistrerad, registrerad och totalt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2015.

Vin

Anskaffningen av vin (både vin och starkvin) har ökat med 8 % under den senaste 10 årsperioden (2005–2015). Under 2015 uppgick den till 3,77 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, vilket är en minskning med 3 % jämfört med 2014.

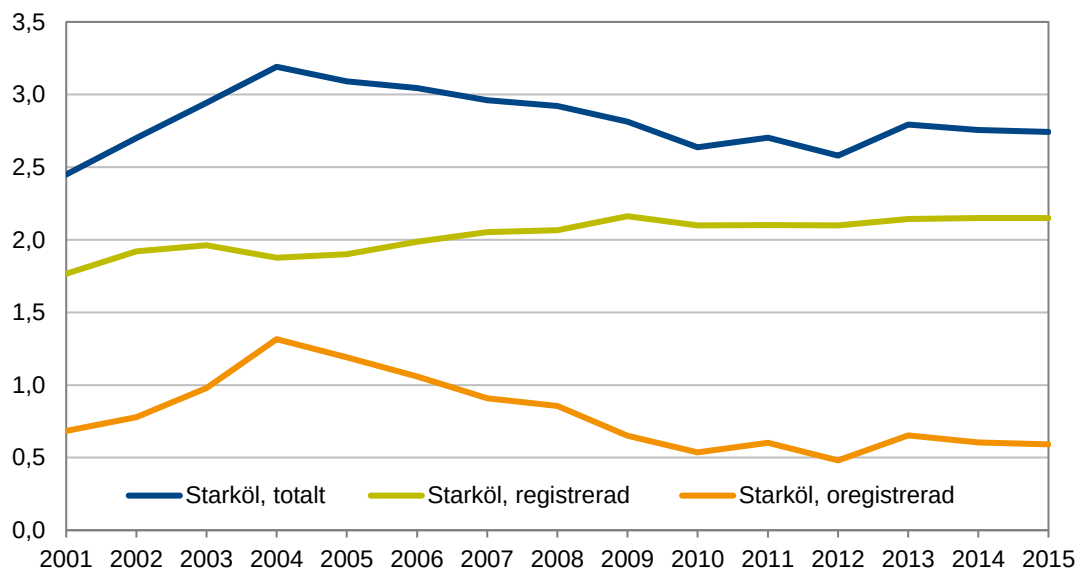
Den registrerade delen minskade med 1 % och den oregistrerade med 18 % jämfört med 2014. Den registrerade andelen uppgick år 2015 till 91 % av den totala vinanskaffningen vilket är en betydligt mindre andel jämfört med både sprit och starköl. Den oregistrerade delen uppgick följaktligen till 9 %.

Figur 3. Vinanskaffning (inklusive starkvin): oregistrerad, registrerad och totalt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2015.

Starköl

Under den senaste 10 årsperioden, 2005–2015, minskade anskaffningen av starköl med 11 %. Den uppgick under 2015 till 2,74 liter, vilket är ett par centiliter lägre jämfört med året innan. Den registrerade andelen starköl uppgick under 2015 till 78 % och den oregistrerade till 22 %, vilket är detsamma som för den totala anskaffningen av alkohol, se tabell 1.

Figur 4. Starkölsanskaffning: oregistrerad, registrerad och totalt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre, 2001–2015.

Cider och folköl

I tabell 1 redovisas även utvecklingen av cideranskaffningen och folkölsförsäljningen. Frågor om resandeförsel och smuggling av cider (inklusive så kallad alkoholisk) började ställas 2006 respektive 2010 men låg under tidigare år troligen på mycket låga nivåer. Under år 2015 uppgick den totala anskaffningen av cider till 0,15 liter ren alkohol, vilket är en ökning jämfört med 2014 då motsvarande mängd var 0,13. (Cider som sålts på restauranger ingår dock inte i dessa uppgifter om cideranskaffningen, se bilaga 2).

Folkölsförsäljningen har sjunkit successivt under hela den studerade perioden 2001–2015, totalt med 44 %. Under 2015 uppgick försäljningen till 0,47 liter, vilket är en minskning med 4 % jämfört med 2014.

Tabell 1. Registrerad, oregistrerad och total alkoholskaffning, per alkoholdryck och totalt under perioden 2001–2015.

Delmängd	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Förändring 2001–2015	Andel 2015
Totalt	8,82	9,53	10,02	10,56	10,26	10,10	9,85	9,83	9,58	9,43	9,50	9,08	9,74	9,28	9,17	+4 %	100 %
Registrerat	6,50	6,88	6,88	6,51	6,53	6,81	6,98	7,02	7,34	7,31	7,35	7,21	7,32	7,20	7,15	+10 %	78 %
Oregistrerat	2,32	2,65	3,14	4,05	3,73	3,29	2,87	2,82	2,24	2,11	2,16	1,87	2,43	2,08	2,02	-13 %	22 %
Sprit, totalt	2,43	2,49	2,60	2,92	2,85	2,70	2,46	2,46	2,24	2,24	2,09	2,03	2,27	2,02	2,04	-16 %	100 %
Registrerat	1,40	1,39	1,27	1,11	1,09	1,10	1,09	1,11	1,13	1,11	1,05	1,05	1,06	0,99	1,01	-28 %	49 %
Oregistrerat	1,03	1,09	1,33	1,81	1,76	1,60	1,37	1,35	1,11	1,13	1,04	0,98	1,22	1,03	1,04	+1 %	51 %
Vin, totalt	3,02	3,40	3,54	3,60	3,49	3,47	3,61	3,67	3,77	3,84	3,95	3,80	4,00	3,88	3,77	+25 %	100 %
Registrerat	2,40	2,62	2,71	2,68	2,71	2,86	3,04	3,09	3,31	3,40	3,47	3,43	3,50	3,46	3,42	+42 %	91 %
Oregistrerat	0,61	0,78	0,83	0,92	0,78	0,61	0,57	0,58	0,46	0,44	0,47	0,37	0,50	0,42	0,35	-43 %	9 %
Starköl, totalt	2,45	2,70	2,94	3,19	3,09	3,04	2,96	2,92	2,81	2,64	2,70	2,58	2,79	2,76	2,74	+12 %	100 %
Registrerat	1,77	1,92	1,96	1,88	1,90	1,99	2,05	2,07	2,16	2,10	2,10	2,10	2,14	2,15	2,15	+22 %	78 %
Oregistrerat	0,68	0,78	0,98	1,32	1,19	1,06	0,91	0,86	0,65	0,54	0,60	0,48	0,65	0,61	0,59	-13 %	22 %
Cider, totalt	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,14	0,14	0,16	0,14	0,14	0,17	0,15	0,16	0,13	0,15	.	100 %
Registrerat	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,13	0,12	0,12	0,11	0,11	0,11	+16 %	72 %
Oregistrerat	.	.	.	.	.	0,02	0,01	0,03	0,01	0,01	0,04	0,03	0,05	0,02	0,04	.	28 %
Folköl	0,84	0,83	0,81	0,72	0,71	0,73	0,68	0,63	0,62	0,57	0,60	0,53	0,51	0,49	0,47	-44 %	100 %

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid densamma som totalsumman. Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Förändringar i de olika registrerade och oregistrerade delmängderna under perioden 2001–2015

Totalt

Här följer en beskrivning av de olika delmängdernas utveckling under perioden 2001–2015, se tabell 2 och 3. Sett över hela tidsperioden 2001–2015 har den registrerade delen av anskaffningen ökat med 10 %, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Den oregistrerade delen har däremot minskat med 13 %. Eftersom den oregistrerade delen kulminerade under 2004 är förändringarna därefter större. Variationen mellan de enskilda dryckerna är dock stor. (I detta avsnitt anges andelar av totala mängder med en decimal för att inte summan av andelarna ska avvika från 100 på grund av avrundning.)

Försäljning på Systembolaget

När det gäller den totala anskaffningen av alkohol i landet dominerar Systembolaget under hela perioden 2001–2015. Systembolagets andel har varierat mellan 45,4 % år 2004 och toppnoteringen 63,3 % år 2012. Under 2015 var Systembolagets andel 62,1. Systembolagets försäljning ökade från 4,63 liter år 2001 till 5,70 liter år 2015, vilket är en uppgång med 23 %.

Resandeförsäljning

På andra plats i rangordningen av de olika anskaffningskällorna kommer resandeförsäljningen. Den steg kraftigt mellan åren 2001 och 2004 för att därefter minska. Sett över hela tidsperioden har det skett en minskning med 25 %, från 1,64 liter till 1,23 liter. Mellan åren 2014 och 2015 skedde en nedgång med 6 %. Resandeförsäljningens andel av den totala anskaffningen har varierat mellan 25,5 % år 2004 och 13,4 % år 2015.

Försäljning på restauranger

Restauranger med serveringstillstånd utgör den tredje största källan. Försäljningen har enligt Folkhälsomyndighetens uppgifter legat på en stabil nivå på ungefär 1 liter under hela perioden 2001–2015. Restaurangernas andel av den totala anskaffningen har minskat något under perioden, från 11,7 till 10,7 %.

Köp av smugglade alkoholdrycker

Köp av smugglade alkoholdrycker är den fjärde största anskaffningskällan. Det är den delmängd som har haft de största variationerna under perioden räknat i procent. Köp av smugglad alkohol trefaldigades mellan åren 2001 och 2005 för att därefter minska under ett antal år. Under perioden 2010 till 2015 låg smuglingen på en relativt stabil nivå utom år 2013 då det skedde en viss ökning. Den smugglade alkoholens andel av anskaffningen har ökat något mellan åren 2001 och 2015, från 4,3 % till 5,5 %. Högst var andelen 2005 då den låg på 11,3 %.

Folkölsförsäljning

På femte plats återfinns försäljningen av folköl. Den har minskat i stort sett kontinuerligt under perioden. Under 2001 uppgick försäljningen till 0,84 liter och år 2015 var den 0,47 liter. Det är en nedgång med 44 %. Folkölens andel av den totala anskaffningen har minskat från 9,5 % till 5,1 % under perioden.

Folköl med en alkoholhalt på 3,5 % stod för 69 % av de sålda folkölsvolymerna under 2015. Övriga 31 % var således folköl med en alkoholhalt på 2,8 %.

Hemtillverkning

Hemtillverkning och internethandel är de minsta delmängderna som mäts i Monitormätningarna. Hemtillverkningen, inklusive hembränningen, minskade med 38 % under perioden. Den uppgick till 0,31 liter år 2001 och till 0,19 liter år 2015. Andelen hemtillverkat av den totala anskaffningen minskade från 3,5 % till 2,1 % under perioden 2001–2015.

Internet

Frågor om köp via internet har ingått i Monitormätningarna sedan 2006. År 2015 uppgick internethandeln till 0,09 liter jämfört med 0,13 liter under 2014. Det är en minskning med 30 %. Internethandelns andel av den totala anskaffningen uppgick till 1,0 % år 2015.

Tabell 2. Alkoholkonsumtionens olika delmängder i antal liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre under perioden 2001–2015.

Delmängd	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Förändring 2001–2015
Totalt	8,82	9,53	10,02	10,56	10,26	10,10	9,85	9,83	9,58	9,43	9,50	9,08	9,74	9,28	9,17	+4 %
Registrerat	6,50	6,88	6,88	6,51	6,53	6,81	6,98	7,02	7,34	7,31	7,35	7,21	7,32	7,20	7,15	+10 %
Systembolaget	4,63	4,97	5,07	4,79	4,87	5,08	5,31	5,40	5,76	5,80	5,78	5,75	5,80	5,74	5,70	+23 %
Restauranger	1,03	1,08	1,00	0,99	0,96	0,99	1,00	0,99	0,96	0,94	0,97	0,93	1,01	0,97	0,98	-5 %
Folköl	0,84	0,83	0,81	0,72	0,71	0,73	0,68	0,63	0,62	0,57	0,60	0,53	0,51	0,49	0,47	-44 %
Oregistrerat	2,32	2,65	3,14	4,05	3,73	3,29	2,87	2,82	2,24	2,11	2,16	1,87	2,43	2,08	2,02	-13 %
Resandeförsel	1,64	1,74	2,08	2,70	2,30	1,92	1,86	1,92	1,38	1,38	1,41	1,26	1,51	1,31	1,23	-25 %
Smuggling	0,38	0,51	0,71	1,01	1,16	1,11	0,82	0,71	0,68	0,50	0,46	0,43	0,57	0,47	0,50	+33 %
Hemtillverkning	0,31	0,41	0,35	0,34	0,26	0,21	0,17	0,17	0,13	0,21	0,19	0,13	0,17	0,17	0,19	-38 %
Internet	.	.	.	.	.	0,04	0,02	0,02	0,05	0,02	0,10	0,05	0,17	0,13	0,09	.

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid identisk med totalsumman.
Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Tabell 3. De olika delmängdernas andelar av den totala alkoholkonsumtionen, i procent, baserat på liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre under perioden 2001–2015. Förändring i procentenheter.

Delmängd	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Förändring 2001–2015
Registrerat	73,7	72,2	68,6	61,6	63,7	67,4	70,9	71,3	76,6	77,6	77,3	79,4	75,1	77,6	78,0	+4,3
Systembolaget	52,5	52,1	50,6	45,4	47,5	50,3	53,9	54,9	60,1	61,5	60,8	63,3	59,5	61,9	62,1	+9,6
Restauranger	11,7	11,4	10,0	9,4	9,3	9,8	10,1	10,1	10,0	10,0	10,2	10,3	10,4	10,5	10,7	-1,0
Folköl	9,5	8,7	8,1	6,9	6,9	7,3	6,9	6,4	6,4	6,1	6,3	5,8	5,2	5,3	5,1	-4,4
Oregistrerat	26,3	27,8	31,4	38,4	36,3	32,6	29,1	28,7	23,4	22,4	22,7	20,6	24,9	22,4	22,0	-4,3
Resandeförsel	18,6	18,2	20,8	25,5	22,4	19,0	18,9	19,5	14,4	14,6	14,8	13,9	15,5	14,1	13,4	-5,2
Smuggling	4,3	5,3	7,1	9,6	11,3	11,0	8,3	7,3	7,1	5,3	4,9	4,8	5,9	5,0	5,5	+1,2
Hemtillverkning	3,5	4,3	3,5	3,2	2,6	2,1	1,8	1,7	1,3	2,2	2,0	1,4	1,7	1,8	2,1	-1,4
Internet	.	.	.	.	.	0,4	0,2	0,2	0,5	0,2	1,0	0,6	1,8	1,4	1,0	+0,6 ^{a)}
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid identisk med totalsumman. Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

a) Förändring mellan åren 2006 och 2015.

De olika anskaffningskällornas andelar av respektive dryck

I tabell 4 redovisas den totala anskaffningen samt de olika källornas andelar av respektive dryck under perioden 2001–2015. För samtliga drycker stod Systembolaget för den största delen av de mängder som anskaffades under 2015. Systembolagets andel av anskaffningen var störst för vin med 83,1 % och lägst för sprit med 42,3 %. Resandeförseln stod för den näst största andelen för sprit och cider medan försäljning på restauranger stod för den näst största andelen av starköls- och vinansskaffningen. (Även i detta avsnitt anges andelar av totala mängder med en decimal för att inte summan av andelarna ska avvika från 100 på grund av avrundning.)

Vin

För vinets del stod Systembolaget för 83,1 % av de anskaffade volymerna följt av restaurangförsäljningen med 7,7 % och resandeförseln med 5,9 %. Därefter följde internet och hemtillverkning på 1,5 % vardera. Andelen vi som hade smugglats in i landet var knappt mätbar (0,3 %).

Sprit

För sprit stod Systembolaget för 42,3 % av anskaffningen. Det är alltså den lägsta andelen av samtliga drycker. Det beror framförallt på att den andel sprit som förts in i samband med resor uppgick till 36,0 %, vilket däremot var den största andelen bland alla drycker. Smugglingen stod för 10,4 % av spritansskaffningen. Därefter följer försäljning på restauranger (6,8 %), hembränning (2,8 %) samt beställningar via internet (1,5 %).

Starköl och cider

Vad gäller starkölet var Systembolagets andel 58,3 %, följt av restaurangförsäljningen med 20,2 %. Köp av smugglat starköl stod för 9,7 % och resandeförseln för 8,8 %. Hemtillverkat starköl stod för 2,8 % och internet för 0,2 %.

När det gäller cider stod Systembolaget för 72,3 % följt av resandeförsel med 19,6 % och smuggling med 8,1 procent. Andelen cider som köpts via internet var inte mätbar (0 %). (Försäljningen på restauranger särredovisas inte i den officiella restaurangstatistiken, se bilaga 2.)

Dryckernas andelar av respektive anskaffningskälla

I tabell 5 redovisas de olika dryckernas volymer av respektive anskaffningskälla under perioden 2001 till 2015, det vill säga i antal liter 100 % alkohol per person 15 år och äldre. Dessutom redovisas de olika dryckernas andelar av respektive källa under 2015. (Även i detta avsnitt anges andelarna med en decimal.)

Systembolaget

När det gäller Systembolagets försäljning så stod vinet för över hälften av försäljningsvolymen år 2015. Vinets andel var 54,9 %, följt av starköl och sprit med 28,0 respektive 15,2 % av försäljningsvolymen. Cider stod för 1,9 %.

Resandeförsel

Sprit är den dryck som svenskarna för med sig mest av i samband med resor från andra länder till Sverige. Spritens andel av den totala resandeförseln var 59,9 % följt av starköl med 19,7 %. Vinet stod för 18,0 % av resandeförseln och cidern för 2,4 %.

Restaurangförsäljning

Starköl är den dryck som svenskar dricker mest av på restauranger. Under 2015 var andelen starköl 56,4 % följt av vin med 29,7 %. Andelen spritdrycker av den totala restaurangkonsumtionen var 14,3 %. (Försäljningen av cider och så kallad alkoholisk särredovisas alltså inte i den officiella restaurangstatistiken utan redovisas i respektive huvudkategori sprit, vin eller starköl, se bilaga 2.)

Folkölsförsäljningen

I de redovisade uppgifterna om försäljning av folköl i livsmedelsbutiker ingår den försäljning som sker på restauranger och andra serveringar. Den uppgår till knappt 1 % av den totala folkölsförsäljningen.

Smugglad alkohol

Köp av smugglad alkohol domineras av starköl och sprit. Starkölet stod för 53,2 % följt av sprit med en andel på 42,6 %. Cider och vin stod för 2,4 respektive 2,2 %.

Hemtillverkning

Av den hemtillverkade alkoholen, inklusive hembränd sprit, stod starkölet för 40,4 % och vinet för 30,1 % under 2015. Hembränningen av sprit stod för 29,5 %. Starkölets andel har ökat kraftigt under senare år och står nu alltså för den största andelen av de hemtillverkade dryckerna. Fler intervjuade personer uppger således att de själva tillverkat öl. Detta gäller framförallt 2015. Nivåerna är fortfarande relativt sett låga och det kvarstår att se om detta är början på en mer långsiktig uppåtgående trend.

Internethandeln

Internethandeln är den minsta anskaffningskällan som mäts i Monitormätningarna. Det är vinet som har den största andelen med 61,7 % följt av sprit med 31,9 % och starköl med 6,4 %. Internethandeln med cider är mycket liten och var under 2015 inte mätbar.

De olika delmängdernas och källornas andelar av den totala alkoholanskaffningen

I tabell 6 presenteras anskaffningen under tidsperioden 2001–2015 utifrån typ av dryck och anskaffningskälla. Dessa dryckeskategorier är rangordnade efter sina respektive andelar av den totala anskaffningen 2015. Drycker köpta på Systembolaget ligger högst i rangordningen. (Endast de kategorier med en andel på mer än 0,5 % av den totala konsumtionen anges i tabellen.)

Den vanligaste kategorin var vin som köpts på Systembolaget. Detta vin svarade för 34 % av all alkohol som anskaffades under 2015. Denna kategori ökade kraftigt under perioden. Mellan 2001 och 2015 ökade denna kategori med 10 procentenheter. Den näst vanligaste kategorin var starköl köpt på Systembolaget med en andel på 17 %, vilket är en ökning med 3 procentenheter under perioden. På tredje plats återfinns sprit köpt på Systembolaget med en andel på 9 %, vilket är en minskning med 5 procentenheter sedan 2001.

På fjärde plats under 2015 var resandeförd sprit med 8 % av den totala anskaffningen. Det är samma andel som i början av perioden. Den ökade dock till 12 % under 2004 för att därefter minska.

På femte plats återfanns starköl köpt på restauranger med en andel på 6 %, vilket är en lika stor andel som i början av perioden 2001. På sjätte plats återfinns folkölet med 5 %, vilket innebär en minskning med 4 procentenheter sedan periodens början.

Därefter följer tre kategorier med en andel på 3 % vardera. Det är vin på restauranger, köp av smugglat starköl och resandeförd starköl. Övriga kategorier har en andel på 2 % eller mindre. En ny kategori på denna lista för 2015 är hemtillverkat starköl som uppgick till drygt 1 % av den totala anskaffningen.

Tabell 4. Den totala alkoholkonsumtionen uppdelad på dryckesslag och anskaffningskälla, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. 2001–2015.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Andel 2015
Vin, totalt	3,02	3,40	3,54	3,60	3,49	3,47	3,61	3,67	3,77	3,84	3,95	3,80	4,00	3,88	3,77	100 %
Systembolaget	2,11	2,33	2,44	2,39	2,46	2,57	2,72	2,81	3,05	3,13	3,15	3,15	3,20	3,16	3,13	83,1 %
Restauranger	0,29	0,29	0,27	0,29	0,25	0,29	0,32	0,28	0,26	0,28	0,32	0,28	0,30	0,30	0,29	7,7 %
Resandeförsel	0,44	0,51	0,56	0,68	0,56	0,41	0,40	0,39	0,29	0,26	0,32	0,29	0,30	0,26	0,22	5,9 %
Internet	.	.	.	.	.	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,04	0,02	0,08	0,07	0,06	1,5 %
Hemtillverkning	0,14	0,23	0,19	0,16	0,12	0,10	0,09	0,09	0,06	0,12	0,10	0,04	0,09	0,09	0,06	1,5 %
Smuggling	0,03	0,04	0,08	0,08	0,09	0,10	0,08	0,10	0,09	0,05	0,02	0,03	0,03	0,01	0,01	0,3 %
Starköl, totalt	2,45	2,70	2,94	3,19	3,09	3,04	2,96	2,92	2,81	2,64	2,70	2,58	2,79	2,76	2,74	100 %
Systembolaget	1,20	1,31	1,36	1,30	1,34	1,45	1,51	1,53	1,61	1,59	1,59	1,58	1,60	1,61	1,60	58,3 %
Restauranger	0,57	0,61	0,60	0,57	0,56	0,54	0,54	0,54	0,55	0,51	0,52	0,52	0,54	0,54	0,55	20,2 %
Smuggling	0,16	0,22	0,41	0,59	0,61	0,56	0,49	0,38	0,31	0,24	0,29	0,19	0,28	0,28	0,27	9,7 %
Resandeförsel	0,51	0,54	0,55	0,70	0,56	0,47	0,40	0,46	0,32	0,28	0,30	0,27	0,33	0,27	0,24	8,8 %
Hemtillverkning	0,01	0,02	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,08	2,8 %
Internet	.	.	.	.	.	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,03	0,01	0,2 %
Sprit, totalt	2,43	2,49	2,60	2,92	2,85	2,70	2,46	2,46	2,24	2,24	2,09	2,03	2,27	2,02	2,04	100 %
Systembolaget	1,22	1,21	1,14	0,98	0,95	0,94	0,95	0,93	0,98	0,96	0,92	0,91	0,89	0,85	0,87	42,3 %
Resandeförsel	0,68	0,69	0,97	1,31	1,17	1,02	1,05	1,04	0,75	0,82	0,77	0,70	0,87	0,77	0,74	36,0 %
Smuggling	0,19	0,25	0,21	0,34	0,46	0,46	0,25	0,24	0,28	0,22	0,14	0,20	0,22	0,17	0,21	10,4 %
Restauranger	0,18	0,18	0,13	0,13	0,14	0,16	0,14	0,17	0,15	0,15	0,13	0,13	0,17	0,13	0,14	6,8 %
Hemtillverkning	0,15	0,16	0,15	0,16	0,12	0,09	0,07	0,06	0,06	0,07	0,08	0,07	0,06	0,05	0,06	2,8 %
Internet	.	.	.	.	.	0,03	0,01	0,01	0,02	0,01	0,05	0,02	0,07	0,03	0,03	1,5 %
Cider, totalt	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,14	0,14	0,16	0,14	0,14	0,17	0,15	0,16	0,13	0,15	100 %
Systembolaget	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,13	0,12	0,12	0,11	0,11	0,11	72,3 %
Resandeförsel	.	.	.	.	.	0,02	0,01	0,03	0,01	0,01	0,03	0,01	0,02	0,01	0,03	19,6 %
Smuggling	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0,02	0,02	0,03	0,01	0,01	8,1 %
Internet	.	.	.	.	.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,0 %
Folköl, totalt	0,84	0,83	0,81	0,72	0,71	0,73	0,68	0,63	0,62	0,57	0,60	0,53	0,51	0,49	0,47	100 %
Totalt	8,82	9,53	10,02	10,56	10,26	10,10	9,85	9,83	9,58	9,43	9,50	9,08	9,74	9,28	9,17	100 %

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid densamma som totalsumman. Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Tabell 5. Den totala alkoholkonsumtionen uppdelad på dryckesslag och anskaffningssätt, i liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre under perioden 2001–2015.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Andel 2015
Systembolaget	4,63	4,97	5,07	4,79	4,87	5,08	5,31	5,40	5,76	5,80	5,78	5,75	5,80	5,74	5,70	100 %
Vin	2,11	2,33	2,44	2,39	2,46	2,57	2,72	2,81	3,05	3,13	3,15	3,15	3,20	3,16	3,13	54,9 %
Starköl	1,20	1,31	1,36	1,30	1,34	1,45	1,51	1,53	1,61	1,59	1,59	1,58	1,60	1,61	1,60	28,0 %
Sprit	1,22	1,21	1,14	0,98	0,95	0,94	0,95	0,93	0,98	0,96	0,92	0,91	0,89	0,85	0,87	15,2 %
Cider	0,09	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,12	0,12	0,13	0,13	0,12	0,12	0,11	0,11	0,11	1,9 %
Resandeförsel	1,64	1,74	2,08	2,70	2,30	1,92	1,86	1,92	1,38	1,38	1,41	1,26	1,51	1,31	1,23	100 %
Sprit	0,68	0,69	0,97	1,31	1,17	1,02	1,05	1,04	0,75	0,82	0,77	0,70	0,87	0,77	0,74	59,9 %
Starköl	0,51	0,54	0,55	0,70	0,56	0,47	0,40	0,46	0,32	0,28	0,30	0,27	0,33	0,27	0,24	19,7 %
Vin	0,44	0,51	0,56	0,68	0,56	0,41	0,40	0,39	0,29	0,26	0,32	0,29	0,30	0,26	0,22	18,0 %
Cider	.	.	.	.	.	0,02	0,01	0,03	0,01	0,01	0,03	0,01	0,02	0,01	0,03	2,4 %
Restauranger	1,03	1,08	1,00	0,99	0,96	0,99	1,00	0,99	0,96	0,94	0,97	0,93	1,01	0,97	0,98	100 %
Starköl	0,57	0,61	0,60	0,57	0,56	0,54	0,54	0,54	0,55	0,51	0,52	0,52	0,54	0,54	0,55	56,4 %
Vin	0,29	0,29	0,27	0,29	0,25	0,29	0,32	0,28	0,26	0,28	0,32	0,28	0,30	0,30	0,29	29,7 %
Sprit	0,18	0,18	0,13	0,13	0,14	0,16	0,14	0,17	0,15	0,15	0,13	0,13	0,17	0,13	0,14	14,3 %
Livsmedelsbut.	0,84	0,83	0,81	0,72	0,71	0,73	0,68	0,63	0,62	0,57	0,60	0,53	0,51	0,49	0,47	100 %
Smuggling	0,38	0,51	0,71	1,01	1,16	1,11	0,82	0,71	0,68	0,50	0,46	0,43	0,57	0,47	0,50	100 %
Starköl	0,16	0,22	0,41	0,59	0,61	0,56	0,49	0,38	0,31	0,24	0,29	0,19	0,28	0,28	0,27	53,2 %
Sprit	0,19	0,25	0,21	0,34	0,46	0,46	0,25	0,24	0,28	0,22	0,14	0,20	0,22	0,17	0,21	42,6 %
Cider	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0,02	0,02	0,03	0,01	0,01	2,4 %
Vin	0,03	0,04	0,08	0,08	0,09	0,10	0,08	0,10	0,09	0,05	0,02	0,03	0,03	0,01	0,01	2,2 %
Hemtillv.	0,31	0,41	0,35	0,34	0,26	0,21	0,17	0,17	0,13	0,21	0,19	0,13	0,17	0,17	0,19	100 %
Starköl	0,01	0,02	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,08	40,4 %
Sprit	0,15	0,16	0,15	0,16	0,12	0,09	0,07	0,06	0,06	0,07	0,08	0,07	0,06	0,05	0,06	30,1 %
Vin	0,14	0,23	0,19	0,16	0,12	0,10	0,09	0,09	0,06	0,12	0,10	0,04	0,09	0,09	0,06	29,5 %
Internet	.	.	.	.	.	0,04	0,02	0,02	0,05	0,02	0,10	0,05	0,17	0,13	0,09	100 %
Vin	.	.	.	.	.	0,00	0,00	0,00	0,03	0,01	0,04	0,02	0,08	0,07	0,06	61,7 %
Sprit	.	.	.	.	.	0,03	0,01	0,01	0,02	0,01	0,05	0,02	0,07	0,03	0,03	31,9 %
Starköl	.	.	.	.	.	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,03	0,01	6,4 %
Cider	.	.	.	.	.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,0 %
Total konsumtion	8,82	9,53	10,02	10,56	10,26	10,10	9,85	9,83	9,58	9,43	9,50	9,08	9,74	9,28	9,17	100 %

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi. Pga. avrundning är summan av delmängderna inte alltid densamma som totalsumman.

Tabell 6. Procentuella andelar av den totala alkoholkonsumtionen 2001–2015, rangordnade efter fördelningen 2015 och uppdelade på dryck och anskaffningskälla.

Typ av dryck och anskaffningskälla	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vin, Systembolaget	24	24	24	23	24	25	27	29	32	33	34	35	32	34	34
Starköl, Systembolaget	14	14	14	12	13	14	15	16	17	17	17	17	16	17	17
Sprit, Systembolaget	14	13	11	9	9	9	10	10	10	10	10	10	9	9	9
Sprit, resandeförsel	8	7	10	12	11	10	11	10	8	9	8	8	9	9	8
Starköl, restauranger	6	6	6	5	5	5	6	6	6	5	6	6	5	6	6
Folköl ^{a)}	9	9	8	7	7	7	7	6	6	6	6	6	6	5	5
Vin, restauranger	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	4	3	3	3	3
Starköl, smuggling	2	2	4	6	6	5	5	4	3	2	3	2	3	3	3
Starköl, resandeförsel	6	6	6	7	6	5	4	5	3	3	3	3	4	3	3
Vin, resandeförsel	5	5	6	6	5	4	4	4	3	3	3	3	3	3	2
Sprit, smuggling	2	3	2	3	5	5	2	2	3	2	1	2	2	2	2
Sprit, restauranger	2	2	1	1	1	2	1	2	2	2	1	1	2	1	2
Cider, Systembolaget	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Starköl, hemtillverkning	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Sprit, hembränd	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Vin, internet	.	.	.	.	.	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
Vin, hemtillverkning	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1

Källor: Monitormätningarna, Systembolaget, Folkhälsomyndigheten och Delfi.

a) Inkluderar även försäljning på restaurang, cirka 1 % av den totala folkölsförsäljningen.

Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

3. Ungdomars anskaffning av alkohol

Håkan Leifman

Inledning

Alkoholkonsumtionen har sjunkit kraftigt bland elever i årskurs 9 under de senaste 15 åren och bland elever i gymnasiet år 2 under de senaste 10 åren. Det pågår numera en hel del studier på området som syftar till att bättre förstå orsakerna till denna minskning. Högst sannolikt rör det sig om flera faktorer som tillsammans bidragit till den kraftiga konsumtionsnedgången. En viktig pusselbit i detta sammanhang är att få bättre kunskap om var den alkohol som unga dricker har införskaffats. Detta kan ge bättre förståelse för hur tillgången till alkohol bland unga ser ut och hur den har förändrats under senare år.

I denna studie fokuseras närmare på var den alkohol kommer ifrån som unga i årskurs 9 och i gymnasiet år 2 dricker. Här skattas också fördelningen mellan registrerad alkohol (Systembolaget, folköl, restauranger) och oregistrerad alkohol (främst insmugglad alkohol). Begreppen registrerad och oregistrerad alkohol är visserligen mer tillämpliga när det gäller vuxna. När det gäller unga, och framförallt unga under 18 år, är ju all alkohol i någon mening att betrakta som illegal. Detta gäller såväl alkohol som anskaffas indirekt (langning) från exempelvis Systembolaget som exempelvis alkohol som anskaffas genom köp av alkohol som förts in i Sverige från utlandet. Men det är ändå av vikt att veta var den alkohol kommer ifrån som unga dricker. Fördelningen av registrerade och oregistrerade delmängder alkohol och skattade volymer av desamma redovisas i detta kapitel årsvis från 2012 till 2015.

Tidigare CAN-rapporter har visat att alkohol från Systembolaget är den vanligaste anskaffningskällan för unga (t.ex. Gripe, 2015) samtidigt som det är ytterst ovanligt att unga under 20 år lyckas köpa ut själva på Systembolaget. Att Systembolaget ändå är en vanlig anskaffningsskälla beror istället på att man får tag på denna alkohol via andra som köpt på Systembolaget eller som köpt av andra som i sin tur köpt på Systembolaget.

Systembolaget följer efterlevnaden av åldersgränsen vid försäljning av alkohol på Systembolaget genom den provköpsmetod som använts under många år. Resultaten tyder på att ytterst få unga under 20 år själva skulle kunna köpa alkohol på Systembolaget (se Folkhälsomyndigheten, 2016, www.andtuppfoljning.se).

Ett annat sätt är att fråga unga under 20 år om de faktiskt köpt alkohol på Systembolaget. Detta har gjorts i Monitormätningarna sedan början av 2014 och resultat för 2014 och 2015 redovisas i detta kapitel.

Material och metod

Två datamaterial används i detta kapitel, nämligen data från CAN:s mätningar av skolelevers drogvanor och data från Monitormätningarna.

Skolelevers drogvanor

CAN:s årliga drogvaneundersökningar genomförs dels i årskurs 9, dels i gymnasiet år 2. Undersökningen i nian har genomförts sedan 1971, gymnasieundersökningen sedan 2004. Undersökningarnas syfte är i första hand att belysa utvecklingen av drogvanorna bland unga (för alkohol, narkotika och tobak). Datainsamling genomförs varje år under perioden mars–april i form av anonyma individuella enkäter ifyllda gruppvis i klassrummen i ett riksrepresentativt skolorval (för mer information, se Gripe 2015).

Sedan 2012 ställs frågan om var den alkohol som man drack den senaste gången ursprungligen kom ifrån. Detta gör det möjligt att studera närmare hur vanligt olika anskaffningskällorna är och eventuella förändringar från 2012 till 2015.

På så sätt ges en ungefärlig bild av hur vanliga de olika ursprungskällorna är, dvs. hur många elever som fyller i de olika anskaffningsalternativen (ursprungskällor). Eleverna kan fylla i flera anskaffningsalternativ om så var fallet och antalet uppgick i genomsnitt till ca 1,2 i årskurs 9 och 1,3 alternativ i gymnasiet år 2. Många unga drack alltså alkohol som hade införskaffats från mer än källa den senaste gången man drack (exempelvis både alkohol från Systembolaget och smuggelalkohol). Frågans exakta utformning framgår av rapporten Skolelevers drogvanor 2015 (fråga 16 i enkäten) (Gripe, 2015).

Anskaffningssätt av alkohol är en sak, faktisk *konsumtion* av de olika delmängderna en annan. Elever som uppger bruk av smuggelalkohol uppger också totalt sett högre total alkoholkonsumtion än övriga. För att kunna ge en någorlunda rättvisande bild av delmängdernas fördelning baserat på konsumtionsvolymen bör dessa viktas utifrån den totala årliga alkoholkonsumtionen. Att det senaste dryckestillfället inte nödvändigtvis ger en bra spegling av de svarande elevernas vanor är i detta sammanhang av mindre betydelse då vi talar om hur mönstret ser ut på den aggregerade nivån för alla sammantaget: för vissa var konsumtionen högre än normalt vid det senaste tillfället, för andra lägre. På aggregerad nivå jämnar detta rimligtvis ut sig. Däremot är det inte helt säkert att det senaste dryckestillfället, som för flertalet sannolikt ägde rum under första kvartalet de fyra åren, ger en representativ bild av anskaffningsmönster under en period av ett år. Det är möjligt att vissa delmängder är vanligare under vissa perioder av året än andra.

Monitormätningarna

Mätningarna har redovisats ovan (se också bilaga 2). Sedan 2008 ställs frågor till alla respondenter i åldrarna 17–84 år i Monitormätningarna om de köpt alkohol på Systembolaget och om så är fallet vilka alkoholdrycker de köpte (senaste gången) och hur mycket de köpte av dessa drycker. Antal köp på Systembolaget efterfrågas också. Alla frågorna avser de senaste 30 dagarna.

Sedan februari 2014 ställs även ett ytterligare antal frågor till samtliga unga icke fyllda 21 år och som uppger att de köpt alkohol på Systembolaget. Den första är om man själv köpte denna alkohol, en annan är en kontrollfråga om åldern. Vidare ställs en fråga om man fick visa legitimation.

I analyserna i denna studie ser vi närmare på köpvanorna bland unga som icke fyllt 20 år. Dessa selekteras ut med hjälp av frågor om vilket år man föddes och vilken månad man fyller år. Det exakta födelsedatumet är okänt. De som fyller år samma månad som intervjun genomförs ingår inte i urvalet för denna studie eftersom det inte kan avgöras om man fyllt 20 år eller ej.

Sammantaget har vi sedan februari 2014 svar från 1 452 ungdomar icke fyllda 20 år; 560 är 19 år, 502 är 18 år och 385 är 17 år. Av dessa är 834 män och 614 kvinnor.

Resultat

Var den alkohol som unga dricker har anskaffats från början enligt skolelever i årskurs 9 och gymnasiets år 2

Baserat på ovan nämnda fråga ställd sedan 2012 om ursprunglig anskaffningskälla framträder vissa tydliga mönster som redovisas i tabellerna 7–8. Skillnaderna mellan de fyra åren är i regel små och för alla fyra år dominerar alkohol från Systembolaget, såväl i årskurs 9 som i gymnasiets år 2 men med högre andelar bland de sistnämnda. Det näst vanligaste alternativet i alla grupper var ”från person som säljer insmugglad alkohol”, undantaget flickor på gymnasiet där anskaffning från restaurang var näst vanligast.

Efter viktning av den totala årliga alkoholkonsumtionen (se avsnitt på föregående sida), som redovisas i tabellerna 9–10, ökar andelen smuggelalkohol av den totala volymen alkohol. En annan tydlig förändring är att andelen av den alkohol som kommer ifrån de som svarade ”Vet ej” på frågan var alkoholen kom ifrån sjunker kraftigt. Detta då denna grupp totalt sett dricker små mängder och därmed inte bidrar särskilt mycket till totalvolymen konsumerad alkohol. På gymnasiet sjunker också Systembolagets bidrag till den totala volymen konsumerad alkohol. Fortfarande svarar dock Systembolaget för det enskilt största bidraget till den totala volymen konsumerad alkohol (alltså här efter viktning av den totala årliga alkoholkonsumtionen och baserat på anskaffning senaste gången man drack).

Tabell 7. Andel elever i årskurs 9 som uppger olika anskaffningskällor av alkohol den senaste gången man drack. Bland de elever som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, 2012–2015.

	Antal		Från affär eller liknande (folköl)		Från Systembolaget		Från person som säljer insmugglad alkohol		Från person som tillverkar alkohol själv (t.ex. hembränt)		Från internet		Införd från utlandet av t.ex. föräldrarna eller annan vuxen		Införd från utlandet av mig själv		Från restaurang		Vet ej	
	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI
2012	1113	1283	11	11	44	57	21	16	3	4	1	0	7	6	1	1	2	2	25	18
2013	1073	1213	8	9	43	52	18	21	4	3	0	0	8	6	2	1	3	2	25	21
2014	995	1088	7	8	40	50	21	21	3	2	0	0	6	6	1	1	2	2	27	24
2015	922	1019	9	8	36	45	24	25	4	4	1	0	5	7	2	0	2	2	30	24

Tabell 8. Andel elever i gymnasiets år 2 som uppger olika anskaffningskällor av alkohol den senaste gången man drack. Bland de elever som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, 2012–2015.

	Antal		Från affär eller liknande (folköl)		Från Systembolaget		Från person som säljer insmugglad alkohol		Från person som tillverkar alkohol själv (t.ex. hembränt)		Från internet		Införd från utlandet av t.ex. föräldrarna eller annan vuxen		Införd från utlandet av mig själv		Från restaurang		Vet ej	
	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI
2012	1365	1565	10	7	63	75	19	11	4	3	0	0	9	8	4	3	11	15	9	5
2013	1601	1674	11	8	59	71	20	11	3	1	0	0	8	7	4	4	12	14	11	8
2014	1407	1521	11	8	56	69	19	10	3	2	1	0	7	6	4	4	13	13	11	7
2015	1478	1562	11	9	55	66	21	15	4	2	0	0	8	6	4	5	13	12	12	7

Tabell 9. Andel elever i årskurs 9 som uppger olika anskaffningskällor av alkohol den senaste gången man drack. Bland de elever som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, 2012–2015. *Viktad efter årlig alkoholkonsumtion.*

	Antal		Från affär eller liknande (folköl)		Från Systembolaget		Från person som säljer in-smugglad alkohol		Från person som tillverkar alkohol själv (t.ex. hembränt)		Från internet		Införd från utlandet av t.ex. föräldrarna eller annan vuxen		Införd från utlandet av mig själv		Från restaurang		Vet ej	
	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI
2012	1113	1283	7	5	43	55	27	22	4	4	1	1	5	4	1	1	1	1	11	8
2013	1073	1213	4	5	42	47	25	28	7	3	0	0	4	6	2	1	3	0	13	9
2014	995	1088	5	5	45	49	30	27	4	4	1	0	2	2	2	1	1	2	11	10
2015	922	1019	6	5	33	39	34	33	4	5	1	0	3	5	3	0	1	2	15	11

Tabell 10. Andel elever i gymnasiets år 2 som uppger olika anskaffningskällor av alkohol den senaste gången man drack. Bland de elever som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, 2012–2015. *Viktad efter årlig alkoholkonsumtion.*

	Antal		Från affär eller liknande (folköl)		Från Systembolaget		Från person som säljer in-smugglad alkohol		Från person som tillverkar alkohol själv (t.ex. hembränt)		Från internet		Införd från utlandet av t.ex. föräldrarna eller annan vuxen		Införd från utlandet av mig själv		Från restaurang		Vet ej	
	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI	Po	FI
2012	1365	1565	5	3	53	63	18	10	3	3	0	0	5	5	3	3	8	11	5	1
2013	1601	1674	6	3	50	63	18	11	3	2	0	0	5	5	4	3	9	10	5	7
2014	1407	1521	6	2	46	63	20	11	2	2	1	0	5	5	4	4	9	9	7	3
2015	1478	1562	5	4	46	57	21	18	4	2	0	0	7	4	4	5	9	7	4	6

Till sist kan man dela in de olika anskaffningskällorna i det som ofta kallas registrerad alkohol (dvs. inhemsk försäljning genom Systembolaget, folköl och restauranger) och det som kallas oregistrerad alkohol (i detta fall: köpt från person som säljer insmugglad alkohol, köpt från person som tillverkar själv, skaffat från internet, skaffat från utlandet införd av t.ex. föräldrarna, skaffat från utlandet och införd av en själv). Fördelningen per år mellan registrerad och oregistrerad alkohol och skattning av volymen registrerad – oregistrerad redovisas i tabellerna 11–12. De elever som uppgav att de inte vet var alkoholen kom ifrån ingår inte i dessa analyser men i konsumtionsvolym svarade de, som framkom i tabellerna 9–10, för en liten andel av den totala självrapporterade alkoholkonsumtionen. Som framgår är den registrerade alkoholens andel av den totala konsumtionen lägst bland pojkar i årskurs 9 (ca 47 % år 2014) och som högst bland flickor på gymnasiets år 2 (ca 71 % år 2014). Gymnasieeleverna visar för båda könen en högre andel registrerad alkohol än niondeklassarna, vilket är väntat med tanke på att möjligheterna till åtkomst av inhemsk registrerad alkohol är högre i 17–18-årsåldern än i 15–16-årsåldern.

Det är viktigt att nämna att eftersom totalkonsumtionen sjunkit från 2012 till 2015, med ca 30 % för båda könen i såväl årskurs 9 som gymnasiets år 2, baseras samtliga andelar över tid på lägre totalnivåer (se t.ex. Leifman, 2015). I tabellerna 11–12 framgår därför också den skattade mängden registrerad och oregistrerad alkohol genom att multiplicera respektive andel med den självskattade totala alkoholkonsumtionen (medelvärden). De exakta nivåerna skall tolkas med stor försiktighet men förändringarna över tid kan ge en bild av utvecklingen över tid. Såsom framgår av tabellerna 11–12 tyder utvecklingen 2012–2015 på att mängden oregistrerad alkohol legat tämligen still under samtliga fyra år medan konsumtion av registrerad alkohol sjunkit.

Tabell 11. Skattning av registrerad och oregistrerad alkohol, fördelning (%) och i liter ren alkohol. Årskurs 9, 2012–2015.

	Pojkar				Flickor			
	Registrerad		Oregistrerad		Registrerad		Oregistrerad	
	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol
2012	57	1,3	43	1,0	65	1,1	35	0,6
2013	55	1,0	45	0,8	58	0,7	42	0,5
2014	56	0,9	44	0,7	62	0,9	38	0,5
2015	47	0,8	53	0,8	51	0,8	49	0,6

Tabell 12. Skattning av registrerad och oregistrerad alkohol, fördelning (%) i och liter ren alkohol. Gymnasiet år 2, 2012–2015.

	Pojkar				Flickor			
	Registrerad		Oregistrerad		Registrerad		Oregistrerad	
	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol	%	Liter ren alkohol
2012	69	3,5	32	1,6	79	2,8	21	0,8
2013	67	2,8	33	1,3	79	2,1	21	0,6
2014	66	2,8	35	1,5	77	2,1	22	0,6
2015	63	2,3	37	1,3	71	1,9	29	0,8

Unga under 20 år som köpt alkohol själva på Systembolaget enligt Monitormätningarna

Tabell 13 visar hur många av de 17–19-åringar som inom ramen för Monitormätningarna intervjuats under perioden februari 2014–december 2015 som svarade ja på frågan att de köpt alkohol på Systembolaget. Antalet uppgår till 23 personer vilket motsvarar 1,6 % av samtliga deltagande 17–19-åringar. På följdfrågan om man köpt denna alkohol själv svarade endast en av dessa 23 att så var fallet. Av alla 1 452 ungdomar 17–19 år gamla är det således endast en person som uppger att man själv köpt alkohol på Systembolaget under en period av 30 dagar under mätperioden februari 2014 till december 2015.

Detta kan kontrasteras mot hur de unga som var 20 år gamla vid intervjutillfället svarade på dessa två frågor. Denna grupp av 20-åringar har fått båda frågorna nämnda i föregående stycke från och med september 2014. Hur de har svarat på dessa två frågor framgår av tabell 14. Av samtliga 294 intervjuade svarade 182 (62 %) att de handlat på Systembolaget under en 30-dagarsperiod. Av dessa 182 svarade 171 (58 %) att de själva köpte alkoholen på Systembolaget vilket ju är en mycket större andel jämfört med 17–19-åringarna.

Tabell 13. Antal och andel 17–19-åringar som köpt alkohol på Systembolaget under en period av 30 dagar, under mätperioden februari 2014–december 2015.

	Handlat alkoholdrycker på Systembolaget senaste 30 dagarna		Om man själv köpt denna alkohol		
	Antal (n=1452)	Procent av samtliga		Antal (n=1452)	Procent av samtliga 1452 intervjuade
Ja	23	1,6	Ja	1	0,1
Nej	1429	98,4	Nej	17	1,2
			Ej svar	5	0,3
			Ej handlat enligt föregående fråga	1429	98,4

Tabell 14. Antal och andel unga 20 år gamla (fyllda 20 år) som köpt alkohol på Systembolaget under en period av 30 dagar, under mätperioden september 2014–december 2015.

	Handlat alkoholdrycker på Systembolaget senaste 30 dagarna		Om man själv köpt denna alkohol på Systembolaget		
	Antal (n=294)	Procent av samtliga		Antal (n=294)	Procent av samtliga 294 intervjuade
Ja	182	61,9	Ja	171	58,2
Nej	112	38,1	Nej	7	2,4
			Ej svar	4	1,4
			Ej handlat enligt föregående fråga	112	38,1

Sammanfattande bedömning

Skolelevernas svar på frågan om var den alkohol man drack senaste gången ursprungligen kom ifrån visar tydligt på att Systembolaget är den dominerande källan. Monitormätningarnas fråga om man köpt alkohol själv på Systembolaget visade vidare att i stort sett ingen av de intervjuade 17–19-åringarna gjort detta. Liknande resultat visar de återkommande årligen genomförda 5 000–6 000 provköp som genomförs av ett oberoende företag på uppdrag av Systembolaget. År 2015 tillfrågades 96 % av samtliga i åldrarna 20–24 år i dessa provköpsstudier om legitimation (och skulle alltså därmed inte kunna köpa alkohol om de var under 20 år). Motsvarande andel 2012 var 95 % (se Folkhälsomyndigheten, 2016, www.andtuppfoijning.se).

Den alkohol från Systembolaget som ungdomar under 20 år dricker har alltså införskaffats indirekt genom exempelvis kompisar och syskon eller andra personer som är 20 år fyllda. Det näst vanligaste svaret på var alkoholen kommer ifrån är att denna ursprungligen kommer från person som säljer insmugglad alkohol. För gymnasieeleverna var också alkohol på restauranger ett relativt sett vanligt anskaffningsalternativ.

Gymnasieelevernas andel registrerad alkohol av totala alkoholkonsumtionen visade sig vara större jämfört med eleverna i årskurs 9. Pojkar uppgav en lägre andel registrerad andel (och alltså högre oregistrerad andel) än flickorna både i årskurs 9 och i gymnasiets år 2. Från 2012 till 2015 har ungas alkoholkonsumtion minskat med ca 30 % och detta gäller båda könen och både i årskurs 9 och i gymnasiets år 2.

Analyserna ovan tyder på att denna konsumtionsminskning gäller registrerad alkohol medan den oregistrerade alkoholkonsumtionen ligger kvar på ungefär samma nivå, eller minskat något, under perioden 2012–2015. I relativa termer har således konsumtionen av oregistrerad alkohol ökat. Varför utvecklingen ser ut på detta sätt kan bara spekuleras om. En möjlighet är att det blivit allt svårare att få tag på inhemskt såld alkohol, en annan tänkbar möjlighet är att den allt mindre grupp unga som dricker alkohol över tid är en alltmer selektiv grupp där exempelvis smuggelalkohol utgör en relativt sett större del av totalkonsumtionen jämfört med den kategori unga som idag dricker mindre mängder eller inget alls.

4. Självrapporterad alkoholkonsumtion uppdelad på kön och åldersgrupper

Jonas Raninen

För att fånga in den självrapporterade alkoholkonsumtionen används en dryckesspecifik så kallad kvantitets- och frekvensskala där intervjupersonerna får besvara frågor om hur ofta de dricker olika alkoholhaltiga drycker och sedan även frågor om hur mycket av dessa de dricker. Frågorna ställs separat för folköl, starköl, vin, starkvin, sprit och cider. Den inledande frågan om hur ofta man dricker är formulerad på samma sätt för alla drycker och lyder: "Hur ofta har du druckit ... under de senaste 30 dagarna?". Frågorna om hur mycket man dricker är anpassade utifrån de vanligaste behållarna som dessa drycker förekommer i. Utöver dessa frågor så ställs även en inledande fråga om hur ofta intervjupersonen överhuvudtaget druckit någon alkoholhaltig dryck under de senaste 30 dagarna samt en fråga om så kallad intensivkonsumtion.

Redovisade mått

Andel som druckit alkohol

Detta mått baseras på den inledande frågan om hur ofta intervjupersonen druckit någon alkoholhaltig dryck under de senaste 30 dagarna. De som svarat ja kategoriseras som konsumenter oavsett hur ofta eller hur mycket de druckit och definitionen av måttet blir således andel i befolkningen (17–84 år) som druckit alkohol under de senaste 30 dagarna.

Volym

Den totala volymen alkohol beräknas genom att multiplicera mängden alkohol som intervjupersonen uppger med antalet dryckestillfällen, för respektive dryck. Därefter beräknas hur mycket ren alkohol detta motsvarar genom att multiplicera mängden med den genomsnittliga alkoholhalten för respektive dryck. Därefter adderas delmängderna och resultatet uttrycks i liter 100 % alkohol.

Högkonsumenter

Måttet högkonsument beräknas utifrån den totala volymen och representerar andelen i befolkningen (17–84 år) som i genomsnitt per vecka dricker minst 14 standardglas (män) respektive 9 standardglas (kvinnor). Det motsvarar ca 168 gram respektive 108 gram i veckan eller drygt 21 cl respektive knappt 14 cl ren alkohol per vecka.

Intensivkonsumtion

Intensivkonsumtionsfrågan avser fånga upp antalet dagar under de senaste 30 dagarna då intervjupersonen druckit större mängder alkohol vid ett och samma tillfälle. Den mängd som minst ska ha konsumerats uppgår till ungefär fem standardglas, vilket motsvarar ungefär fem glas vin (en flaska om 75 cl) eller cirka 2 liter starköl.

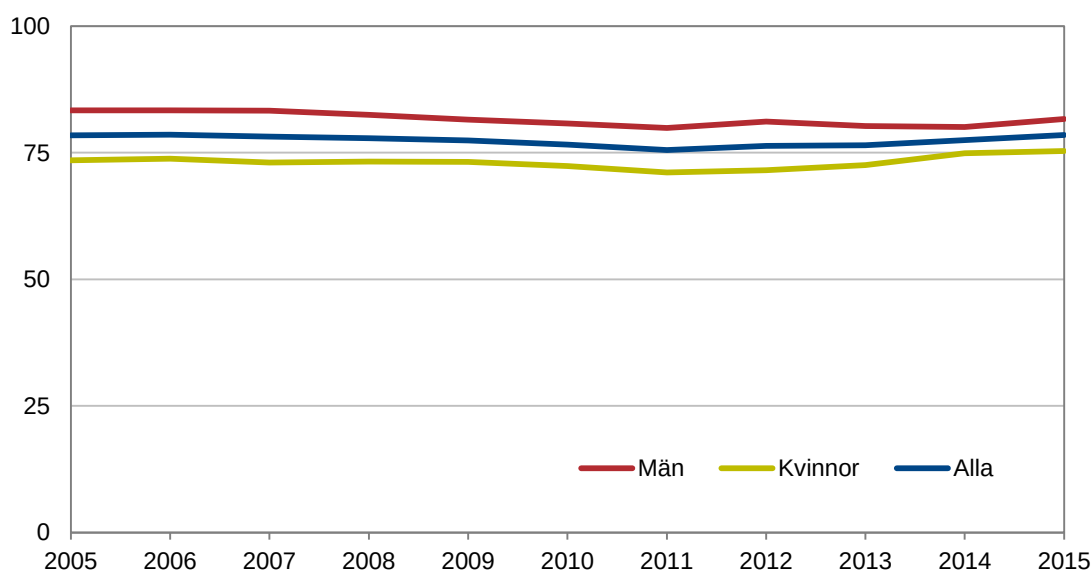
Åldersgrupper

Urvalets åldersmässiga sammansättning har förändrats något under åren. Till och med 2012 var den undre åldersgränsen 16 år men sedan 2013 är den undre gränsen 17 år. I syfte att öka jämförbarheten över tid har 16-åringarna exkluderats ur denna resultatredovisning. Dessutom höjdes den övre åldersgränsen år 2013, från 80 till 84 år. Detta bör beaktas vid tolkningen av resultaten, i synnerhet för den äldsta åldersgruppen (65–84 år).

Resultat

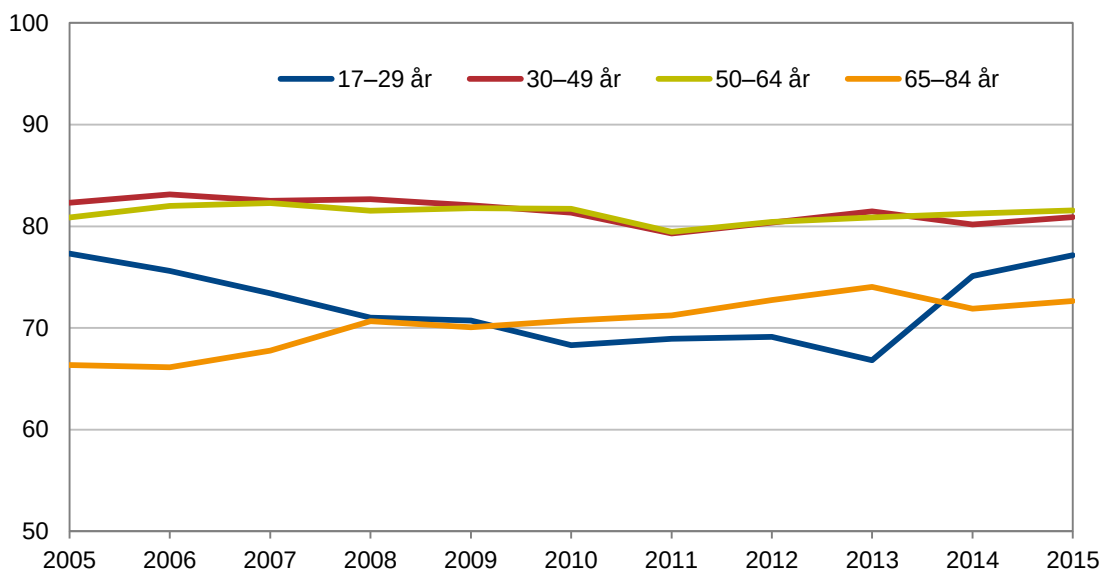
Andel som druckit alkohol

Andelen som uppger att de druckit alkohol under de senaste 30 dagarna har legat relativt stabilt under perioden 2005–2015 och har varierat mellan 75 och 79 % (figur 5 och tabell 17, bilaga 1). Under de senaste fem åren har dock andelen som dricker ökat stadigt med ungefär en procentenhet per år. Uppgången beror främst på en ökning hos kvinnorna.

Figur 5. Andel som druckit alkohol de senaste 30 dagarna i befolkningen 17–84 år samt uppdelat på kvinnor och män, 2005–2015.

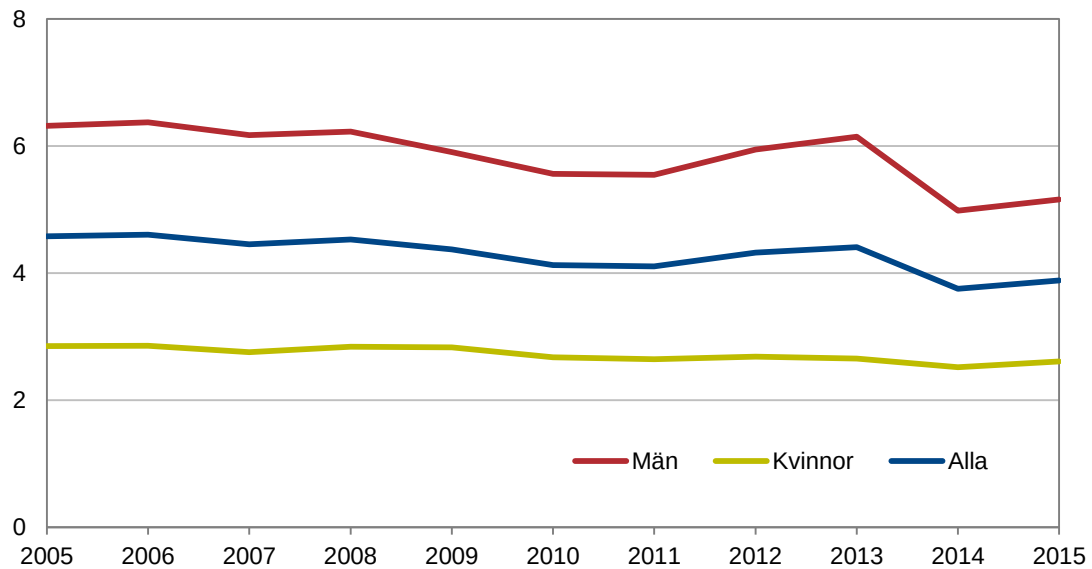
Ser vi till utvecklingen i olika åldersgrupper så är den relativt stabil i åldersgrupperna 30–49 och 50–64 där omkring 80 % uppger att de druckit alkohol under den senaste månaden (figur 6). I den äldsta åldersgruppen (65–84 år) ser vi däremot en ökning av andelen som druckit alkohol under den senaste månaden. År 2015 uppgav 73 % i denna åldersgrupp att de druckit alkohol den senaste månaden medan motsvarande siffra 2005 var 66 %. I åldersgruppen 17–29 minskade andelen som druckit alkohol senaste månaden mellan 2005 och 2013, men har sedan ökat igen under både 2014 och 2015. I den senaste mätningen 2015 uppgav 77 % i åldersgruppen 17–29 att de druckit alkohol under den senaste månaden. En följd av ökningen bland 16–84-åringarna är att åldersgrupperna ligger något mera samlat i slutet av perioden.

Figur 6. Andel som druckit alkohol de senaste 30 dagarna i olika åldersgrupper, 2005–2015.

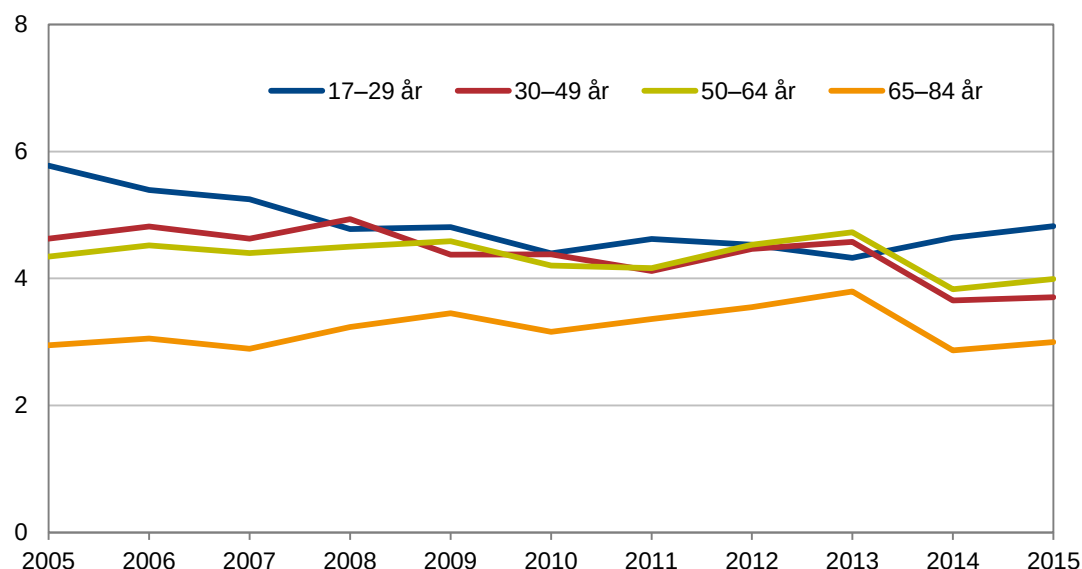
Volym

Mängden alkohol som respondenterna själva uppger att de druckit har minskat från 4,6 liter ren alkohol per person och år 2005 till 3,9 liter ren alkohol per person och år 2015 (figur 7 och tabell 18 i bilaga 1). För män har den självrapporterade volymen sjunkit kraftigast, från 6,3 liter till 5,2 liter. Minskningen bland kvinnor är blygsammare och där har den självrapporterade volymen sjunkit från 2,9 liter till 2,6 liter ren alkohol per person och år.

Figur 7. Självrapporterad alkoholkonsumtion (medelvärde) i liter 100 % alkohol för befolkningen 17–84 år samt uppdelat på kvinnor och män, 2005–2015.

Ser man till utvecklingen i olika åldersgrupper så är ett framträdande mönster att det skedde en utjämning mellan dessa i hur mycket man dricker mellan 2005 och 2013. Detta berodde på två samverkande fenomen: 1) de yngres konsumtion minskade och 2) de äldres ökade. Den självrapporterade volymen i åldersgruppen 17–29 sjönk från 5,8 liter 2005 till 4,3 liter ren alkohol per person och år medan volymen i åldersgruppen 65–84 istället ökade från 2,7 till 3,8 liter ren alkohol per person och år under perioden 2005–2013 (figur 8). I båda åldersgrupperna 30–49 och 50–64 var konsumtionen stabilare under samma period. Efter 2013 har dock gapet mellan åldersgrupperna åter ökat något.

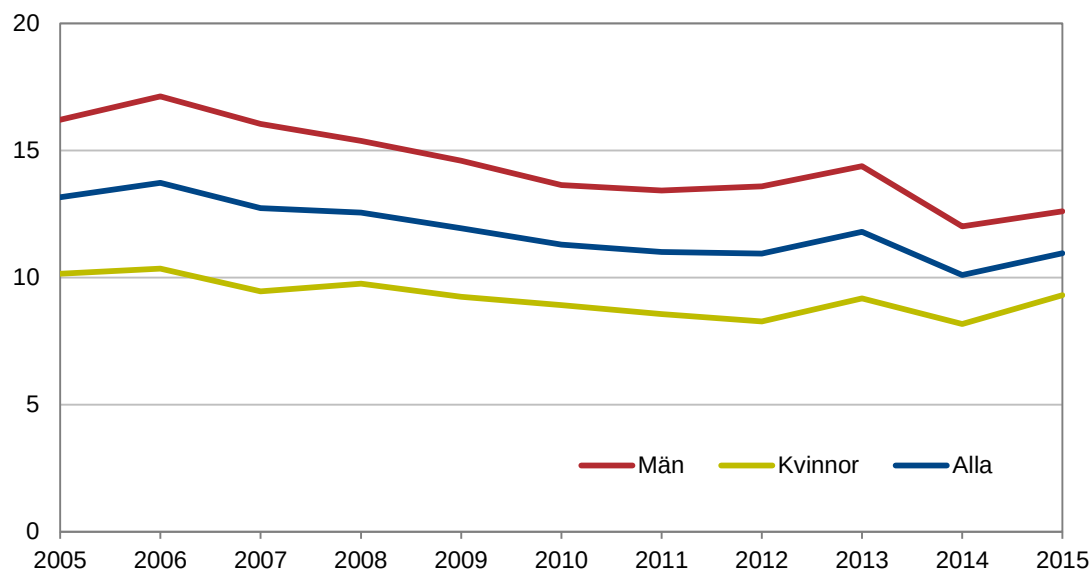

Figur 8. Självrapporterad alkoholkonsumtion (medelvärde) i liter 100 % alkohol i olika åldersgrupper, 2005–2015.

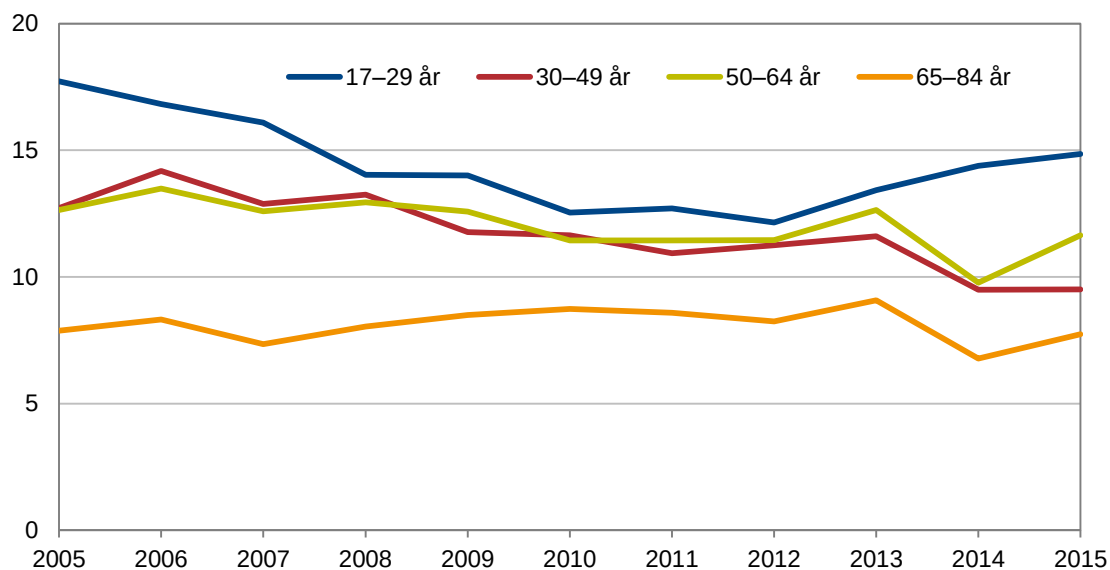
Högkonsumenter

I takt med att vi uppger att vi dricker allt mindre mängder alkohol så har andelen som dricker så pass mycket att de klassas som högkonsumenter också sjunkit. För kvinnor definieras högkonsument som någon som dricker mer än nio standardglas i veckan och för män är motsvarande mängd 14 standardglas. Lite drygt var tionde respondent uppgav i den senaste mätningen att de drack så pass mycket alkohol att de låg över dessa mängder. För män var andelen något högre (13 %) än genomsnittet medan andelen kvinnor var något lägre (9 %) än genomsnittet (figur 9 och tabell 19 i bilaga 1).

I åldersgruppen 17–29 sjönk andelen högkonsumenter stadigt mellan 2005 och 2012, de senaste tre åren har dock andelen ökat något i denna åldersgrupp, från 12 % 2012 till att i den senaste mätningen 2015 ligga på 15 % (figur 10). I åldersgruppen 30–49 har andelen högkonsumenter sjunkit något sedan 2005 då andelen var 13 %, till att 2015 vara 10 %. Utvecklingen i åldersgruppen 50–64 har varit relativt likartad men där är andelen högkonsumenter i den senaste mätningen 12 %. I den äldsta åldersgruppen har andelen högkonsumenter varit relativt stabil under perioden (9 % 2015). Jämfört med startåret finns en viss tendens till att åldersgrupperna ligger mera samlat i slutet av perioden, även om spridningen ökat efter 2012.

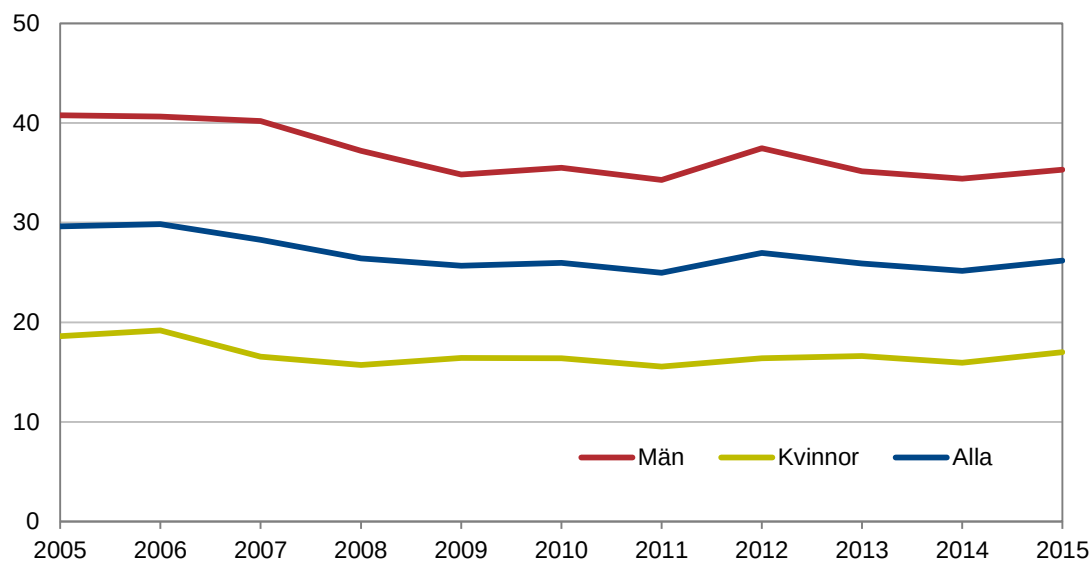
Figur 9. Andel högkonsumenter i befolkningen 17–84 år samt uppdelat på kvinnor och män, 2005–2015.

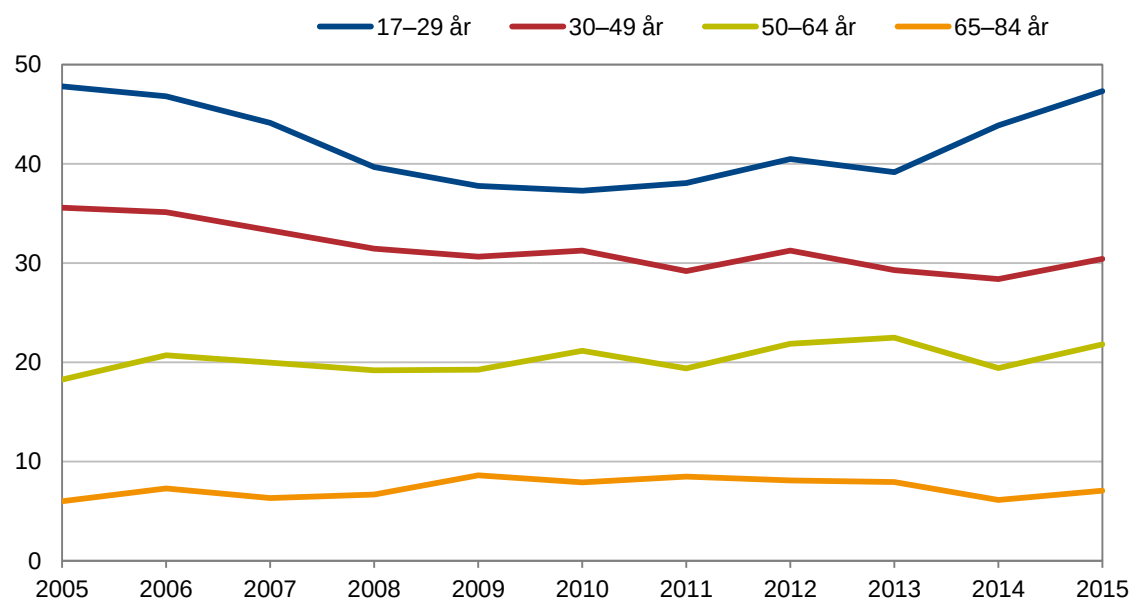
Figur 10. Andel högkonsumenter i olika åldersgrupper, 2005–2015.

Intensivkonsumtion

Andelen respondenter som druckit minst fem standardglas vid ett och samma tillfälle (s.k. intensivkonsumtion) en gång i månaden eller oftare var 26 % 2015, en marginell ökning jämfört med 2014 (figur 11 och tabell 20 i bilaga 1). Sett över en längre tidsperiod så har andelen dock sjunkit något, från att 2005 legat på 30 % så sjönk andelen stadigt fram till 2009. Efter 2009 har nivån stabiliserats omkring 25 %. Utvecklingen är likartad för både kvinnor och män även om nivåerna skiljer sig mellan könen.

Figur 11. Andel som har intensivkonsumerat alkohol under de senaste 30 dagarna i befolkningen 17–84 år samt uppdelat på kvinnor och män, 2005–2015.

Figur 12. Andel som har intensivkonsumerat alkohol under de senaste 30 dagarna i olika åldersgrupper, 2005–2015.

Det är vanligast förekommande att ha intensivkonsumerat minst en gång den senaste månaden i åldersgruppen 17–29 år där omkring hälften uppger att de gjort detta. I åldersgruppen 30–49 år är det omkring var tredje som intensivkonsumerat alkohol den senaste månaden, medan det i åldersgruppen 50–64 år är ungefär var femte och i åldersgruppen 65–84 så är det mindre än en på tio som intensivkonsumerat alkohol den senaste månaden.

Ser vi till utvecklingen över perioden 2005–2015 så minskade andelen som intensivkonsumerat den senaste månaden i de två yngre åldersgrupperna fram till 2010, medan små ökningar skedde i de två äldre åldersgrupperna (figur 12). Därefter har andelen återigen ökat i åldersgruppen 17–29 år, medan utvecklingen i åldersgrupperna 30–49 och 50–64 varit relativt stabil samtidigt som en viss minskning skett i den äldsta åldersgruppen 65–84 år.

Sammanfattande bedömning

Vi dricker mindre idag jämfört med läget för cirka 10 år sedan. Alla här redovisade indikatorer pekar i samma riktning. Minskningen har dock stannat av och stabiliserats de senaste 3–4 åren. Könsskillnaderna i alkoholkonsumtion har under perioden 2005–2015 blivit mindre, främst som ett resultat av att männen sänkt sin konsumtion mer än kvinnorna. Kvinnor dricker däremot inte större volymer än vad de gjorde för 15 år sen. Skillnaderna mellan olika åldersgrupper har också blivit mindre. Utvecklingen drivs här både av att yngre dricker mindre än vad de tidigare gjorde och att äldre dricker mer.

5. Diskussion

I den här rapporten har anskaffningen av alkohol redovisats, dels i befolkningen som helhet under perioden 2001–2015 och dels bland ungdomar. I rapporten redovisades även den självrapporterade konsumtionen av alkohol från Monitormätningarna vilket möjliggjort en jämförelse av konsumtionsutvecklingen i olika åldersgrupper och mellan könen under perioden 2005 och 2015. Dessutom redovisades resultat av frågor kring köp av alkohol på Systembolaget bland unga.

Sett över hela den studerade perioden 2001–2015 kan man utkristallisera tre trendmässiga perioder. Den första sträcker sig fram till 2004, med en ökad total anskaffning. Ökningen berodde på att både den registrerade och oregistrerade anskaffningen hade ökat. Den i Sverige registrerade försäljningen började stiga redan åren 1999 för att kulminera 2003 och ökningen av den oregistrerade anskaffningen kulminerade året efter då de sista undantagen från EU:s bestämmelser för resandeförsel avskaffades.

Därefter sjönk anskaffningen för att plana ut under den senare delen av perioden med en viss nedgång 2012 och uppgång 2013. Den minskade konsumtionen efter 2004 var dock koncentrerad till de oregistrerade delmängderna. Försäljningen inom landet, i första hand på Systembolaget, ökade istället under samma period. Denna försäljningsökning förklaras av den ökade försäljningen av både vin och starköl på Systembolaget.

Den totala konsumtionen låg under 2015 på en relativt stabil nivå jämfört med 2014. Konsumtionen var ungefär 1 % lägre under 2015. Skillnaden beror framförallt på en viss minskning av resandeförseln. Trots alkoholskattehöjningarna 2014 och 2015 har det relativt sett blivit dyrare för svenskar att handla alkohol i framförallt Tyskland på grund av en försvagning av den svenska kronan under senare år i förhållande till Euron.

Vad som däremot har ökat relativt kraftigt är hemtillverkningen av starköl. Hemtillverkningen av starköl är numera den största enskilda hemtillverkade drycken, det vill säga större än både hembränning och hemtillverkning av vin. Hembränd sprit är numera en mycket marginell förekomst och förekommer mest bland storkonsumenter. I mitten av 1990-talet utgjorde den hembrända spriten en ansevärd del av den oregistrerade anskaffningen.

Det är värt att notera att den minskade konsumtionen under den senaste 10-årsperioden beror på en lägre konsumtion bland både män och kvinnor. Män har dock minskat sin konsumtion mer än kvinnorna vilket medfört att skillnaderna mellan män och kvinnor samtidigt har minskat. Den lägre konsumtionen avspeglas även i en lägre andel högkonsumenter och en lägre andel personer som har intensivkonsumerat alkohol.

När det gäller skolelever i årskurs 9 har i stort sett all alkohol som konsumeras ett illegalt ursprung eftersom ungdomar 15–16 år inte får köpa alkohol. I gymnasiets årskurs 2 får däremot de som är över 18 år köpa på restauranger. Det är en ålder som ungefär en fjärdedel av eleverna har uppnått när CAN:s skolundersökningar genomförs.

När den traditionella uppdelningen på registrerad och oregistrerad alkohol används visar det sig att andelen alkohol från registrerade källor är större än andelen från oregistrerade

källor för elever i båda årskurserna under perioden 2012–2015. Det framgår dock att den minskade alkoholkonsumtionen bland eleverna framförallt gäller alkohol från registrerade källor. Andelen oregistrerad alkohol har därför ökat under fyraårsperioden även om volymerna ligger på stabila nivåer. En anledning till detta skulle kunna vara att de preventiva insatser som har genomförts framförallt har haft den registrerade försäljningen som fokus, med kampanjer för till exempel ålderskontroller. En annan tänkbar möjlighet är att den allt mindre grupp unga som dricker alkohol över tid är en alltmer selektiv grupp där oregistrerade delmängder (främst smuggelalkohol) utgör en relativt sett stor andel av totalkonsumtionen.

6. Referenser

Englund A (red.) *Skolelevers drogvapor 2014*. Rapport 146. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Folkhälsomyndigheten (2014). *Alkoholstatistik 2013*. Statens folkhälsoinstitut. Östersund.

Folkhälsomyndigheten (2016). <http://www.andtuppfoljning.se/indikatorlabbet/> (alkohol, mål 1).

Gripe I (2013). *Så görs CANs skolundersökning. En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi*. Rapport 135. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Gripe I (red.) (2015). *Skolelevers drogvapor 2015*. Rapport 154. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Kühlhorn E, Hibell B, Larsson S, Ramstedt M & Zetterberg HL (1999). *Alkoholkonsumtionen i Sverige under 1990-talet*. Stockholm: OAS, Socialdepartementet.

Leifman H & Trolldal B (2002). *Svenskens alkoholkonsumtion i början av 2000-talet med betoning på 2001*. Forskningsrapport nr 3, reviderad version. Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning (SoRAD), Stockholms universitet.

Leifman H & Trolldal B (2014a). *Hur mycket dricker svensken? – alkoholkonsumtionen i siffror 2001–2012*. Rapport 140. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Leifman H & Trolldal B (2014b). *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2013*. Rapport 142. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Leifman H (2000). *The measurement of alcohol-related problems in Sweden*. Journal of Substance Abuse, 12, 197–212. (Special Issue: Measuring alcohol consumption).

Ramstedt M (2010). *How much alcohol do you buy? A comparison of self-reported alcohol purchases with actual sales*. Addiction, 105, 649–654.

Ramstedt M m.fl. (2013). I Socialdepartementet: Uppföljning av regeringens alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksstrategi, nummer 2. Kapitel 10. Hur ska alkoholförseln mätas? – en genomgång av tillgängliga indikatorer och förslag på en reviderad metod. Stockholm: Regeringskansliet.

Raninen J (2015). *Ingen dricker som Svensson – om svenska befolkningens dryckesvanor*. Rapport 153. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Rådets direktiv (92/12/EEG) om allmänna regler för punktskattepliktiga varor och om innehav, flyttning och övervakning av sådana varor (cirkulationsdirektivet).

SFS 2000:1225 (2000). *Lag om straff för smuggling*. Svensk Författningssamling. Stockholm: Finansdepartementet.

SFS 2010:1622 (2010). *Alkohollag*. Svensk Författningssamling. Stockholm: Socialdepartementet.

Trolldal B & Leifman H (2015). *Hur mycket dricker svensken? Registrerad och oregistrerad alkoholkonsumtion 2001–2014*. Rapport 152. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Stockholm.

Bilaga I: Tabellbilaga

Tabell 15. Registrerad alkoholförsäljning i antal *miljoner* volymliter 2001–2015.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Systembol.															
Sprit	23,4	23,3	22,1	19,2	18,8	18,9	19,3	19,1	20,1	20,0	19,4	19,3	18,9	18,3	18,8
Starköl	156,0	170,5	179,1	172,9	179,0	195,7	207,1	212,4	226,9	225,8	227,1	227,6	231,5	234,1	234,4
Vin	118,5	130,9	135,7	133,3	137,7	145,3	154,0	160,8	175,8	182,5	186,0	189,8	193,5	193,6	193,7
Starkvin	5,7	5,7	6,1	5,4	5,4	5,3	5,6	5,6	5,6	5,4	5,0	4,8	4,4	4,2	3,9
Cider	13,6	17,1	18,7	16,8	17,0	18,3	18,1	18,5	19,4	19,3	19,1	18,2	17,6	17,5	16,9
Restaurang															
Sprit	3,8	3,7	3,3	3,6	4,0	4,0	3,6	4,4	3,9	3,9	3,3	3,2	4,2	3,3	3,5
Starköl	84,0	86,7	85,5	82,0	81,1	78,9	80,1	81,1	77,8	78,4	79,2	80,3	83,7	84,1	86,2
Vin	20,6	22,0	19,8	20,6	18,5	20,4	21,1	19,3	18,1	19,3	22,6	20,1	23,5	20,9	20,7
Folköl	190,2	189,9	184,9	167,3	163,9	171,5	159,7	147,6	146,5	137,6	144,2	127,7	123,8	120,2	116,9

Tabell 16. Skattad årlig resandeförsel, smuggling, hemtillverkning och internethandel. Per dryck och anskaffningskälla i antal *miljoner* volymliter 2001–2015.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Införsel															
Sprit	13,1	13,3	18,9	25,8	23,3	20,5	21,2	21,2	15,4	17,2	16,2	14,7	18,5	16,5	16,0
Starköl	66,7	69,8	72,9	93,3	75,5	63,6	54,4	64,3	45,5	40,5	42,3	38,3	47,4	39,3	35,5
Vin	23,5	26,5	29,6	35,7	30,1	20,4	21,9	21,7	16,7	15,0	18,6	16,9	18,3	15,4	13,4
Starkvin	2,1	2,8	2,3	3,1	2,3	3,1	1,6	1,2	0,8	0,6	0,6	0,8	0,5	0,6	0,5
Cider	.	.	.	.	.	2,5	1,9	4,7	2,2	1,8	4,1	1,7	2,4	1,8	4,6
Smuggling															
Sprit	3,6	4,8	4,1	6,7	9,2	9,2	5,0	5,0	5,9	4,6	2,9	4,1	4,8	3,7	4,6
Starköl	20,8	28,7	54,2	78,2	81,4	75,4	67,3	52,3	43,8	33,5	41,3	27,4	40,7	40,4	39,1
Vin	1,6	2,3	5,0	4,8	5,4	5,7	4,7	5,7	5,4	5,5	1,1	1,6	2,2	0,4	0,7
Cider	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2,4	3,6	5,2	1,2	2,0
Internet															
Sprit	.	.	.	.	.	0,5	0,2	0,3	0,5	0,2	1,0	0,4	1,5	0,7	0,6
Starköl	.	.	.	.	.	1,8	0,6	0,2	0,2	0,0	0,3	1,4	3,7	3,7	0,9
Vin	.	.	.	.	.	0,2	0,0	0,2	1,5	0,6	2,7	1,2	4,6	4,6	3,7
Starkvin	.	.	.	.	.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0
Cider	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	0,1	0,2	0,0	0,0
Hemtillverkning															
Sprit	3,0	3,0	3,0	3,1	2,5	1,9	1,4	1,2	1,2	1,6	1,7	1,5	1,4	1,1	0,6
Starköl	1,5	3,0	1,8	3,0	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4	4,7	11,4
Vin	8,6	13,5	11,2	9,5	7,3	5,7	5,3	5,6	3,4	3,5	5,9	2,4	5,6	5,5	3,6

Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Tabell 17. Andelen i befolkningen 17–84 år ^{a)} som druckit alkohol de senaste 30 dagarna efter åldersgrupp och kön, 2005–2015.

	17–29 år	30–49 år	50–64 år	65–84 år	Män	Kvinnor	Alla
2005	77,3	82,3	80,9	66,3	83,4	73,5	78,4
2006	75,6	83,1	82,0	66,1	83,4	73,8	78,6
2007	73,4	82,5	82,3	67,8	83,3	73,1	78,2
2008	71,0	82,7	81,5	70,7	82,5	73,3	77,9
2009	70,7	82,1	81,8	70,1	81,6	73,2	77,4
2010	68,3	81,4	81,7	70,7	80,8	72,4	76,6
2011	68,9	79,3	79,5	71,2	79,9	71,1	75,5
2012	69,1	80,4	80,4	72,7	81,2	71,6	76,4
2013	66,8	81,5	80,9	74,0	80,3	72,6	76,5
2014	75,1	80,2	81,2	71,9	80,1	74,9	77,5
2015	77,1	80,9	81,6	72,7	81,7	75,3	78,5

a) Åren 2005–2012: 17–80 år.

Tabell 18. Självrapporterad årlig alkoholkonsumtion (medelvärde) i liter ren alkohol (100 %) i befolkningen 17–84 år ^{a)} efter åldersgrupp och kön. 2005–2015.

	17–29 år	30–49 år	50–64 år	65–84 år	Män	Kvinnor	Alla
2005	5,8	4,6	4,3	2,9	6,3	2,9	4,6
2006	5,4	4,8	4,5	3,1	6,4	2,9	4,6
2007	5,2	4,6	4,4	2,9	6,2	2,8	4,5
2008	4,8	4,9	4,5	3,2	6,2	2,8	4,5
2009	4,8	4,4	4,6	3,5	5,9	2,8	4,4
2010	4,4	4,4	4,2	3,2	5,6	2,7	4,1
2011	4,6	4,1	4,2	3,4	5,5	2,6	4,1
2012	4,5	4,5	4,5	3,5	5,9	2,7	4,3
2013	4,3	4,6	4,7	3,8	6,1	2,7	4,4
2014	4,6	3,7	3,8	2,9	5,0	2,5	3,8
2015	4,8	3,7	4,0	3,0	5,2	2,6	3,9

a) Åren 2005–2012: 17–80 år.

Tabell 19. Andelen högkonsumenter ^{a)} av alkohol i befolkningen 17–84 år ^{b)} efter åldersgrupp och kön. 2005–2015.

	17–29 år	30–49 år	50–64 år	65–84 år	Män	Kvinnor	Alla
2005	17,7	12,7	12,6	7,9	16,2	10,1	13,2
2006	16,8	14,2	13,5	8,3	17,1	10,3	13,7
2007	16,1	12,9	12,6	7,3	16,0	9,5	12,7
2008	14,0	13,2	12,9	8,0	15,4	9,8	12,6
2009	14,0	11,8	12,6	8,5	14,6	9,2	11,9
2010	12,5	11,6	11,4	8,7	13,6	8,9	11,3
2011	12,7	10,9	11,4	8,6	13,4	8,6	11,0
2012	12,1	11,3	11,5	8,2	13,6	8,3	10,9
2013	13,4	11,6	12,6	9,1	14,4	9,2	11,8
2014	14,4	9,5	9,8	6,8	12,0	8,2	10,1
2015	14,9	9,5	11,6	7,7	12,6	9,3	11,0

a) Högkonsument är den som i genomsnitt per vecka dricker minst 14 standardglas (män) respektive 9 standardglas (kvinnor).

b) Åren 2005–2012: 17–80 år.

Tabell 20. Andelen i befolkningen 17–84 år ^{a)} som har intensivkonsumerat ^{b)} alkohol en gång eller oftare under de senaste 30 dagarna efter åldersgrupp och kön. 2005–2015.

	17–29 år	30–49 år	50–64 år	65–84 år	Män	Kvinnor	Alla
2005	47,8	35,6	18,3	6,0	40,8	18,6	29,6
2006	46,8	35,1	20,7	7,3	40,7	19,2	29,8
2007	44,1	33,3	20,0	6,3	40,2	16,5	28,3
2008	39,7	31,4	19,2	6,7	37,2	15,7	26,4
2009	37,8	30,6	19,3	8,6	34,8	16,4	25,7
2010	37,3	31,2	21,2	7,9	35,5	16,4	26,0
2011	38,1	29,2	19,4	8,5	34,3	15,6	25,0
2012	40,5	31,3	21,9	8,1	37,5	16,4	27,0
2013	39,2	29,3	22,5	7,9	35,1	16,6	25,9
2014	43,9	28,4	19,4	6,1	34,4	16,0	25,2
2015	47,3	30,4	21,8	7,1	35,3	17,0	26,2

a) Åren 2005–2012: 17–80 år.

b) Med intensivkonsumtion avses att konsumera en alkoholmängd motsvarande minst en flaska vin (fem standardglas) vid ett och samma tillfälle.

Bilaga 2: Material och metod

Del I. Anskaffning av alkohol i Monitormätningarna

Monitormätningarnas utgångspunkter

I Monitormätningarna summeras således uppgifter om den registrerade alkoholförsäljningen med uppgifter om den oregistrerade anskaffningen. Den oregistrerade delen beräknas med hjälp av en frågeundersökning som pågår kontinuerligt. För att minska effekterna av olika faktorer som kan snedvrider svaren i undersökningen, utgår den från fyra huvudprinciper. Dessa principer är:

1. Undvikande av mått på konsumtionsplanet

En av anledningarna till att frågor om konsumtion av alkohol undviks är att respondenterna kan ha svårigheter med att avgöra ursprunget till de drycker de konsumerar. Mätningarna avser således anskaffning och inte konsumtion av alkohol. Uppgifterna om anskaffning används däremot som indikator på konsumtionen eftersom det som anskaffas förr eller senare konsumeras. Över en längre tidsperiod är konsumtionen i princip densamma som anskaffningen på nationell nivå. Det bör dock nämnas att i Monitormätningarna ställs även direkta frågor om konsumtion av olika alkoholdrycker (oberoende av anskaffningskälla). På så sätt kan man studera konsumtionen i olika grupper av befolkningen, se kapitel 4.

2. Kort observationstid

För att i möjligaste mån undvika glömskeeffekter och teleskopering är det viktigt med så kort observationstid som möjligt. I Monitormätningarna avser därför frågorna respondenternas anskaffning under de senaste 30 dagarna. (Teleskopering innebär att respondenten förstorar ovanliga händelser eller förflyttar dem över tid.)

3. Mätning på aggregerad nivå

Eftersom frågorna i mätningarna i den här delen avser anskaffning av alkoholdrycker så följer att resultaten avser utvecklingen av konsumtionen på aggregerad, nationell nivå, och således inte på individnivå.

4. Uppräkning av självrapporterade uppgifter

De oregistrerade mängderna som fångas in av mätningarna är av olika skäl lägre än de faktiska nivåerna. I syfte att korrigera för detta görs vissa uppräkningskorrigeringar av de beräknade delmängderna. Dessa uppräkningskorrigeringar baseras på frågor om hur mycket alkohol respondenterna har köpt på Systembolaget. Dessa uppgifter jämförs med den faktiska försäljningen på Systembolaget och skillnaden mellan respondenternas uppgivna köp och Systembolagets faktiska försäljning används för att beräkna en kvot per alkoholdryck, en uppräkningsfaktor. Denna faktor ligger till grund för uppräkning av de angivna mängderna resandeinförd alkohol, köp av smugglad alkohol, köp via internet samt hemtillverkning av vin och öl. I uppräkningskorrigeringen tas också hänsyn till att de olika oregistrerade delmängderna varierar

utsträckning är koncentrerade till dem som dricker allra mest (problem-drickare), tillika en grupp som är överrepresenterad i bortfallet.

Mätprocedur och urvalsmetod

Urvalet av personer till frågeundersökningen är sedan 2013 individbaserat och både fasta telefonnummer och mobilnummer används. De fasta telefonnumren används i första hand. Urvalet sker ur PAR-konsument, som är en databas med samtliga, för undersökningar, tillgängliga telefonabonnenter med fasta eller mobila abonnemang. Endast de respondenter som kan genomföra en intervju på svenska ingår i undersökningen.

Först genomförs ett större slumpmässigt urval ur själva PAR-registret. Därefter genomförs veckovisa urval ur detta huvudurval. Varje veckourval bearbetas under en fyraveckorsperiod, vilket också innebär att sökperioden för att nå en individ uppgår till fyra veckor. Ett nytt veckourval tillkommer således varje vecka, vilket innebär att fyra veckourval bearbetas parallellt. Antalet uppringningsförsök uppgår till maximalt 30 under en fyraveckorsperiod, men i praktiken görs ungefär 20 försök hos dem som inte nås under perioden. Antalet uppringningsförsök är störst under den första veckan för att successivt minska under de kommande veckorna. Efter att man försökt att nå en respondent vid 12 tillfällen på den fasta telefonen, byter man till den mobila och vice versa. Detta byte gäller av naturliga skäl endast de som har både fast och mobilt abonnemang.

Intervjuprocessen pågår alltså kontinuerligt och intervjuer genomförs under alla veckodagar. Totalt genomförs ungefär 350 intervjuer per vecka, vilket motsvarar drygt 18 000 per år. Åldersintervallet för intervjupersonerna i urvalet är 17–84 år. Den genomsnittliga intervjutiden uppgår till ungefär åtta minuter.

Undersökningens bortfall och viktning

Alla uppgifter som avser anskaffning av alkohol, som inte sålts genom de i Sverige registrerade försäljningskanalerna, är beräknade med hjälp av resultaten från den ovan beskrivna frågeundersökningen. Bortfallet i frågeundersökningarna har ökat successivt under perioden, vilket har varit en generell utveckling för den här typen av undersökningar. Under studiens första år, fram till 2004, uppgick bortfallet till ungefär 40 %. Därefter steg det till över 50 % under åren 2007–2008, till ca 65 % år 2013, 67 % år 2014 och 73 % år 2015. Framförallt har andelen unga vuxna minskat, samtidigt som de äldres representativitet har ökat.

Viktning av respondenternas svar i datamaterialet är ett sätt att korrigera för en sådan skevhet i representativitet. I detta fall genom att svaren från yngre personer räknas upp med en vikt överstigande 1,0, eftersom de är underrepresenterade bland dem som deltagit i undersökningen, samtidigt som de äldre får en vikt som är lägre än 1,0 eftersom de är överrepresenterade. De som deltar i undersökningen viktas med hänsyn till variablerna kön, ålder och region (H-region). H-regioner mäter invånartäthet i kommunerna, från storstad till glesbygd. Vid skapandet av denna viktvariabel används en så kallad viktmatris, där ålder är indelad i fem kategorier, variabeln H-region i tre kategorier och kön i två kategorier.

Det är dock viktigt att poängtera att antalet intervjuade personer alltid har uppgått till ungefär 1 500 varje månad. Det som definieras som bortfall i undersökningen är gruppen av

personer som av olika skäl inte gått att nå för intervju eller velat ingå i undersökningen. Denna grupp har dock ersatts av andra respondenter som intervjuats.

Registrerad försäljning av alkoholdrycker

Den i Sverige registrerade försäljningen av alkoholdrycker består av försäljning på Systembolaget, av folköl i livsmedelsbutiker och av servering på restauranger. Uppgifterna om försäljningen på Systembolaget erhålls direkt från Systembolaget. Försäljning på restauranger baseras på partihandlarnas redovisade uppgifter som publiceras av Folkhälsomyndigheten. Det förekommer dock ett visst bortfall i partihandlarnas redovisning till Folkhälsomyndigheten, vilket innebär att de redovisade uppgifterna om restaurangförsäljningen kan vara behäftade med en viss underskattning. Hur stor denna felkälla kan vara är emellertid oklart.

Försäljningen av folköl beräknas av företaget Delfi som redovisar uppgifter om försäljning från de företag som ingår i deras undersökningar, vilket är den övervägande majoriteten. För övriga företag görs en uppskattning. Detta innebär att det även för den uppgivna folkölsförsäljningen kan finnas en viss felmarginal. I de redovisade uppgifterna om folkölsförsäljningen ingår även den försäljning som sker på restauranger eller andra serveringsställen. Den delen uppgår till knappt 1 % av den totala folkölsförsäljningen och redovisas inte separat i föreliggande rapport.

Dryckeskategorin ”cider och blanddrycker” särredovisas inte i den officiella restaurangstatistiken, utan dessa drycker redovisas i respektive huvudkategori, det vill säga som sprit, vin eller starköl. Detta får till följd att uppgifterna om total anskaffning av cider inte ger en fullständig bild av konsumtionen av dessa drycker i landet. Vad gäller dryckeskategorin ”cider” i den här rapporten så ingår även så kallade blanddrycker och ”alkoläsk”.

Oregistrerade delmängder alkohol

Resandeförsel och smugglade alkoholdrycker

Det är av stor vikt att skilja på alkohol som förs in i landet i samband med resor, så kallad resandeförd alkohol, och den som smugglas in i landet i syfte att säljas vidare. Den avgörande skillnaden är om införseln sker i kommersiellt syfte eller inte. Det vill säga om de införda dryckerna förs in i landet för eget bruk eller för att säljas vidare på den illegala marknaden i syfte att tjäna pengar på hanteringen (SFS 2000:1225, Lag om straff för smuggling; SFS 2010:1622, Alkohollag).

I Monitormätningarna beräknas därför mängden resandeförd alkohol på basis av frågor om hur mycket resenärer tagit med sig vid inresor till Sverige. Anskaffningen av till Sverige smugglad alkohol mäts med frågor om köp av alkoholdrycker som någon eller några personer fört in i landet i syfte att sälja vidare för att tjäna pengar. Det finns alltså inte någon avsikt att i den här undersökningen nå de personer som utför själva smugglingen, utan frågorna avser alltså köp av alkohol som smugglats in i landet.

För att beräkna resandeförseln ställs frågor om respondenternas resande. De som uppger att de rest in till Sverige från utlandet under de senaste 30 dagarna får uppge hur många gånger de har rest in i landet och om de förde med sig någon alkohol vid den senaste inresan. Den mängd man tog med sig vid den senaste resan multipliceras med antalet resor man gjort under samma tidsperiod.

Anskaffningen av smugglad alkohol beräknas genom att först fråga om de intervjuade personerna under de senaste 30 dagarna har köpt alkoholdrycker i Sverige som någon eller några personer fört in i landet i syfte att säljas vidare för att tjäna pengar. Om så är fallet ställs ytterligare frågor om antalet gånger man köpt smugglad alkohol och vilka mängder det rörde sig om den senaste gången. Både frågor om resandeförsel och smuggling ställs separat för sprit, vin, starköl och cider. (Vin är uppdelat på vanligt vin och starkvin när det gäller resandeförsel, men inte när det gäller smugglad alkohol. Frågorna om köp av smugglad cider började ställas under 2010.)

Det är i praktiken fri införsel så länge de införda mängderna är för privat bruk. För att i Monitormätningarna skilja på resandeförsel och smuggling behövs dock en övre gräns för hur mycket alkohol som kan definieras som "för privat bruk". Det finns inte någon självklar sådan gräns. Det finns dock de av EU angivna indikativa nivåerna som kan användas för detta ändamål. Dessa nivåer är 10 liter sprit, 20 liter starkvin, 90 liter vin samt 110 liter starköl per inresa (cider inkluderas i vinkvoten) (Rådets direktiv 92/12/EEG). Dessa nivåer kan dock överskridas om införseln är för privat bruk, vilket innebär att de inte är användbara för att skilja på resandeförsel och smuggling. På grund av detta används i Monitormätningarna högre nivåer. Dessa nivåer är 40 liter sprit, 75 liter starkvin, 150 liter vin, 300 liter öl och 300 liter cider. Valet av dessa nivåer kan dock diskuteras. Någon övre gräns måste dock finnas för att undvika att införda mängder först definieras som resandeförsel och i ett senare skede även som smuggling om alkoholen säljs vidare i syfte att tjäna pengar på hanteringen.

Även när det gäller köp av smugglad alkohol används gränser för hur mycket en person kan köpa under en 30-dagarsperiod. Anledningen till detta är att det kan finnas ett eller flera grossistled i hanteringen, men frågorna i undersökningen avser endast den alkohol som köpts för eget bruk. Dessa gränser är desamma som för resandeförseln och används även vid köp via internet.

Hemtillverkning

Beträffande hembränd sprit ställs inte frågor om anskaffning utan om själva konsumtionen. De konsumerade mängderna hembränd sprit mäts genom frågor om dels konsumtion av sprit totalt sett under den senaste 30-dagarsperioden och dels konsumtion av hembränd sprit under samma tidsperiod. Andelen hembränd sprit av den totala spritkonsumtionen (p) används sedan för att beräkna den totala konsumtionen av hembränt på nationell nivå enligt följande ekvation: $T = \text{ÖS} + pH \cdot T$. I ekvationen står T för den totala spritkonsumtionen i landet, $pH \cdot T$ är andelen hembränt av den totala spritkonsumtionen. Konsumtionen, eller mer korrekt anskaffningen, av all övrig sprit betecknas med ÖS (försäljning på Systembolaget och restaurangerna samt de beräknade delmängderna oregistrerad sprit). Tecknet * i ekvationen är ett multiplikationstecken.

Frågorna angående hemtillverkade mängder vin och öl avser mängderna färdigställda drycker under de senaste 30 dagarna.

Köp via internet

Frågor om köp via internet under de senaste 30 dagarna började ställas 2006. De resultat som redovisas baseras på frågor om mängden beställda drycker, uppdelat på sprit, vin, starkvin, starköl och från och med 2010 även cider. De beställda mängderna den senaste

gången multipliceras med antalet gånger man beställt alkohol via internet under de senaste 30 dagarna. Frågorna gäller inte köp via internet hos Systembolaget.

Konsumtion bland svenskar på resor utomlands samt icke-svenskars köp i Sverige

Syftet med Monitormätningarna är att beräkna svenskarnas alkoholkonsumtion på aggregerad, nationell nivå. Urvalsramen för undersökningen av de oregistrerade delmängderna består av svensktalande individer med telefonabonnemang i Sverige. I den registrerade försäljningen i Sverige ingår däremot även icke-svenskars köp i landet. Bland annat ingår norrmännens köp på Systembolaget, som av Systembolaget beräknas uppgå till ungefär 5 % av företagets totala försäljning, vilket under 2015 motsvarade 0,29 liter ren alkohol per person 15 år och äldre.

På motsvarande sätt ingår inte svenskars konsumtion av alkohol i samband med resor utomlands, vilken enligt beräkningar från 1990-talet uppgick till i genomsnitt 0,5 liter ren alkohol per person 15 år och äldre (Kühlhorn, m.fl., 1999). Dessa båda delmängder, alltså icke-svenskars köp i Sverige och svenskars konsumtion utomlands, påverkar dock konsumtionsberäkningarna i olika riktningar. De båda delmängderna tar till stor del ut varandra vid beräkningar av totalkonsumtionen bland svenskar. Några exakta uppgifter om detta finns dock inte tillgängliga.

Extremvärden

Det kan av olika skäl förekomma extremvärden i datamaterialet. Det kan bland annat bero på att de intervjuade personerna har uppgivit felaktiga uppgifter eller på manuella felkodningar av intervjuaren. Det är av stor vikt att korrigera för dessa extremvärden eftersom de beräknade volymerna anskaffad alkohol annars kan bli missvisande. Det gäller speciellt de mindre delmängderna. Ett exempel på detta är orimliga uppgifter om antal resor eller köp. I Monitormätningarna används därför ett tak på 20 resor, 20 köp av smugglad alkohol och 20 köp på Systembolaget under den senaste 30-dagarsperioden. Vid beställningar på internet används ett tak på 10 under samma period. Ett annat exempel är den övre gräns på 10 liter som används som gräns för hur mycket man kan föra med sig om man rest med flyg. Större volymer än så har inte ansetts rimliga för det färdssättet.

Under 2015 infördes dock en "varningsruta" för intervjuaren när höga värden noterades vid intervjuer. Dessa varningar innebar att intervjuaren på ett diskret sätt skulle kontrollera att rätt mängd, eller antal, noterats.

Standardisering för ålder och alkoholhalter

För att ta hänsyn till att invånarantalet och andelen personer under 15 år förändrats över tid i landet beräknas alkoholanskaffningens olika delmängder om till liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Anledningen till att gränsen är satt vid 15 år är att det är nationell och internationell praxis.

När det gäller den registrerade konsumtionen har all försäljning i landet räknats om till liter ren (100 %) alkohol och denna summa har i sin tur dividerats med antalet personer i befolkningen som är 15 år och äldre. År 2015 uppgick befolkningen 15 år och äldre till 8 133 874 invånare. När det gäller Monitormätningarna är det emellertid inte lika enkelt att

redovisa motsvarande uppgifter per invånare 15 år och äldre. Mätningarna inkluderade nämligen under perioden 2001–2013 endast 16–80-åringar och därefter 17–84 åringar. I korthet går dock metodiken ut på att korrigera för detta genom uppräkningsfaktorerna, som utgår från relationen mellan de intervjuade personernas självrapporterade köp på Systembolaget jämfört med Systembolagets faktiska försäljningsvolym, som inkluderar alla köp oavsett kunders ålder. I uppräknningen anpassas på så sätt Monitormätningarnas snävare åldersintervall till Systembolagets bredare. För mer information hänvisas till CAN-rapport 140 (Leifman & Trolldal, 2014a).

I resultatredovisningen redovisas de olika delmängderna anskaffad alkohol per invånare 15 år och äldre med två decimaler. Vi har valt att använda två decimaler för att bättre kunna åskådliggöra förändringar i anskaffningen av relativt små delmängder. Denna exakthet bör dock tolkas med viss försiktighet.

När respondenternas svar på frågorna om resandeförsel, köp av smugglad alkohol, och så vidare, sammanställs, erhålls mängderna av respektive dryck i volymliter. För att kunna jämföra dessa delmängder med varandra och över tid, och för att kunna summera den totala mängden anskaffad alkohol, räknas alla volymer om till antal liter i ren alkohol. Vid dessa beräkningar används Systembolagets alkoholhalter, baserade på deras försäljning av respektive typ av dryck respektive år.

När det gäller försäljningen på restauranger med serveringstillstånd används Systembolagets alkoholhalter för respektive kategori som Folkhälsomyndigheten redovisar restaurangförsäljningen i (Folkhälsomyndigheten, 2014).

Uppräkning av de självrapporterade oregistrerade delmängderna alkohol

Monitormätningarna syftar till att redovisa både trender och nivåer hos alkoholansköpningen totalt sett och för de olika delmängderna. Det är dock väl känt inom forskningen att svar på intervjufrågor om köp och konsumtion av alkohol inte ger en korrekt bild av de verkliga köpta och konsumerade nivåerna. Av olika skäl uppger de intervjuade personerna ofta lägre konsumerade och köpta volymer än de faktiska, se till exempel Köhlhorn m.fl., (1999), Ramstedt (2010) och Ramstedt m.fl., (2013).

Täckningsgrader

För att få ett mått på denna underskattning ingår det i Monitormätningarna frågor om de intervjuade personernas köp av alkohol på Systembolaget. Dessa uppgifter kan sedan jämföras med Systembolagets faktiska försäljning. Frågor om respondenternas köp på Systembolaget har ställts sedan januari 2008. Generellt sett är respondenternas uppgivna köp på Systembolaget lägre än den faktiska försäljningen. Detta antas bero på social önskvärdhet, att de intervjuade personerna glömt hur mycket de köpt och på att de personer som ingår i bortfallet har köpt mer på Systembolaget än de som besvarade frågorna.

Skillnaden mellan respondenternas uppgivna köp på Systembolaget och Systembolagets faktiska försäljning benämns *täckningsgrad* i den här rapporten och mäts i procent, det vill säga, de självrapporterade mängderna köpt alkohol på Systembolaget i procent av de faktiska sålda mängderna.

Det finns en betydande samvariation mellan respondenternas uppgivna köp och den faktiska försäljningen på Systembolaget för de åren där båda uppgifterna finns tillgängliga (2008–2015). Täckningsgraden var högst för vin följt av starköl och sprit (se även Leifman & Trolldal 2014b).

Eftersom huvudsyftet med Monitormätningarna är att få en bild av den totala konsumtionen i landet är tanken att de uppmätta täckningsgraderna för de olika dryckerna kan användas som utgångspunkt för att korrigera nivåerna för de oregistrerade delmängderna, det vill säga resandeförsel, smuggling, hemtillverkning respektive internetköp. Ett annat skäl till att korrigera respondenternas uppgifter är att kunna jämföra de olika delmängderna med varandra, och då måste dessa vara korrekt uppräknade, inte minst vid jämförelser mellan de självskattade delmängderna oregistrerad alkohol och Systembolagets faktiska försäljning.

I CAN-rapport 140 (Leifman & Trolldal, 2014a) redovisades statistiskt säkerställda samband mellan respondenternas uppgivna köp och den faktiska försäljningen varje månad. Pearson's korrelationskoefficient var 0,69 för sprit, 0,75 för starköl och 0,78 för vin per månad under perioden 2008–2012.

I en revidering av tidigare beräknade nivåer (2001–2012) skattades täckningsgraderna för de olika dryckerna under hela den då aktuella perioden med hjälp av tidsserieanalys. De förväntade värdena på täckningsgraderna applicerades på de olika åren under perioden med åren 2008 och 2009 som basår. (Se Leifman & Trolldal (2014a) för en detaljerad beskrivning.)

Från och med år 2013 beräknas täckningsgraderna på ett annorlunda sätt. För åren 2013 och 2014 används genomsnittet för de två senaste åren som utgångspunkt för beräkningarna och för 2015 de tre senaste åren. I tabell 21 redovisas täckningsgraderna för de olika dryckerna för åren 2013–2015 samt genomsnittet för dessa år. Dessutom redovisas de beräknade uppräkningsfaktorerna.

De genomsnittliga täckningsgraderna är lägst för sprit följt av starköl, vin och cider. Starkvinet uppvisade en täckningsgrad på i genomsnitt 111,5 vilket innebär att respondenterna i genomsnitt har överskattat sina köp av starkvin på Systembolaget. Detta innebär således att uppräkningsfaktorn bör bli högst för sprit och lägst för vin. När det gäller starkvinet innebär respondenternas överskattning av sina köp att en nedräkningsfaktor istället bör användas för starkvin.

Tabell 21. Täckningsgrad i procent, självrapporterade köp och faktisk försäljning på Systembolaget åren 2013–2015, samt beräknad uppräkningsfaktor.

	Sprit	Starkvin	Vin	Starköl	Cider
2013	51,9	141,0	83,7	68,2	83,6
2014	47,1	98,9	84,7	68,2	62,7
2015	54,0	94,5	83,1	68,7	80,3
Genomsnitt 2013–2015	51,0	111,5	83,8	68,4	75,5
Uppräkningsfaktorer 2015	1,97	0,93	1,19	1,46	1,35

Av tabellen framgår att respondenternas uppgivna köp av starköl på Systembolaget motsvarar 68,4 % av den faktiska försäljningen under åren 2013–2015. För att beräkna uppräkningsfaktorn divideras 1 med täckningsgraden (mätt som andel). För starkölets del blir beräkningen därför $1/0,684$, vilket blir 1,46. (Det är således det inverterade värdet av täckningsgraden som används som uppräkningsfaktor.) Uppräkningsfaktorn för de övriga dryckerna blir 1,97 för sprit, 1,19 för vin och 1,35 för cider. Nedräkningsfaktorn för starkvin blir på motsvarande sätt 0,93.

Utifrån respondenternas uppgivna köp på Systembolaget och den faktiska försäljningen har vi skattat specifika uppräkningskvoter för respektive dryck. Dessa kvoter utgör grunden för den uppräkning som görs för de olika delmängderna av oregistrerad alkohol.

I tabell 22 redovisas de oregistrerade delmängderna före uppräknningen. Av tabellen framgår tydligt den kraftiga ökningen mellan 2001 och 2004 och den därpå följande kraftiga nedgången. För all införsel är nivåerna i slutet av tidsperioden lägre än i början. Det är således dessa siffror som är utgångspunkten för våra analyser, men de måste, i enlighet med resonemanget ovan, räknas upp för att bättre stämma överens med de verkliga nivåerna oregistrerad alkohol i Sverige.

Det är i detta sammanhang viktigt att poängtera att alla frågor om anskaffning av drycker från olika källor i undersökningen är väldigt lika och således uppbyggda kring den senaste gången man köpt, eller på annat sätt anskaffat, alkohol multiplicerat med antal gånger under de senaste 30 dagarna. Detta gäller alltså även frågorna om köp på Systembolaget och är en förutsättning för att kunna använda sig av Systembolagsfrågorna som bas för uppräkning av de oregistrerade delmängderna.

När det gäller Systembolagets försäljning har det dock visat sig att en del av den sker till norska invånare som gör köp i Sverige. Systembolaget uppskattar denna gränshandel till ungefär 5 % av den totala försäljningsvolymen på Systembolaget. Det motsvarar 0,29 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Denna mängd har därför exkluderats i de försäljningsmängder som varit utgångspunkten för beräkningen av de olika täckningsgraderna och uppräkningsfaktorerna, eftersom endast svensktalande telefonabonnenter som bor i Sverige ingår i urvalet till Monitormätningarna. I de försålda volymer registrerad alkohol som redovisas i kapitel 2 ingår dock all försäljning oberoende av vilka som köpt dryckerna.

Tabell 22. Skattad årlig resandeförsel, smuggling, hemtillverkning och internethandel. Per dryck och anskaffningskälla utan korrigeringar. Antal tusen volymliter 2001–2015 (internet 2006–2015).

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Införsel															
Sprit	10 537	10 569	14 498	19 313	16 544	14 297	14 354	13 764	10 149	10 793	10 108	9 053	10 994	8 599	8 654
Starköl	52 841	55 051	57 356	71 628	58 098	48 000	42 191	49 439	36 188	32 472	34 396	31 133	34 584	28 722	26 492
Vin	25 453	28 317	31 054	36 030	29 904	20 131	21 612	20 556	15 644	13 433	16 508	14 991	15 965	13 170	11 601
Starkvin	3 210	4 124	3 334	4 027	3 036	4 009	2 260	1 703	1 195	915	834	1 144	655	771	599
Cider	.	.	.	.	.	1 999	1 570	3 747	1 902	1 531	3 556	1 413	1 799	1 311	3 428
Smuggling															
Sprit	2 772	3 389	2 659	4 129	5 555	5 621	2 963	2 774	3 416	2 588	1 560	2 077	2 103	1 534	1 991
Starköl	16 169	21 619	38 860	54 030	55 082	48 359	42 986	33 087	27 957	21 158	25 820	18 425	23 656	24 690	23 750
Vin	1 597	2 115	4 665	4 405	4 922	4 489	3 633	3 689	3 892	1 984	902	1 321	1 859	342	571
Cider	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1 654	2 498	3 870	834	1 457
Internet															
Sprit	.	.	.	.	.	338	139	160	278	141	602	237	785	366	327
Starköl	.	.	.	.	.	1 324	465	111	134	0	241	979	2 569	2 493	591
Vin	.	.	.	.	.	199	28	153	1 395	559	2 445	1 108	3 965	3 862	3 085
Starkvin	.	.	.	.	.	30	0	37	25	0	0	23	220	44	0
Cider	.	.	.	.	.	5	0	0	0	0	24	81	118	0	5
Hemtillverkn.															
Sprit	2 770	2 704	1 789	2 179	1 252	952	668	694	758	1 099	630	553	671	411	642
Starköl	1 071	2 148	1 292	2 172	1 671	1 671	1 671	1 671	1 671	1 671	1 671	1 671	1 692	3 226	7 793
Vin	9 249	14 313	11 684	9 819	7 370	5 687	5 191	5 294	3 157	6 640	5 326	2 135	4 823	4 598	3 014

Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Bortfall av problemdrickare

Utgångspunkten för korrigeringarna är att respondenterna underrapporterar de olika oregistrerade delmängderna, det vill säga resandeförsel, köp av smugglad alkohol, hemtillverkning och internetköp lika mycket som man underrapporterar köpen på Systembolaget. Det är emellertid inte säkert att underrapporteringen (täckningsgraden) är densamma för de olika oregistrerade delmängderna som den är för alkoholköpen på Systembolaget. Detta kan till viss del testas och korrigeras.

Uppräkningsfaktorerna kan nämligen delas upp i två delar, en allmän del som är kopplad till bland annat glömska och social önskvärdhet hos respondenterna generellt, samt en specifik del som beror på att de personer som dricker allra mest är överrepresenterade i bortfallet. Effekten av den andra delen varierar mellan de olika oregistrerade delmängderna, vilket innebär att storleken på de beräknade uppräkningsfaktorerna bör variera. Eftersom konsumtionen är så pass hög i denna grupp, och möjligen också anskaffningen av oregistrerade delmängder, är det av stor vikt att speciella hänsyn tas till denna grupps andel av de olika delmängderna. Deras andel av respektive oregistrerad delmängd bör alltså beräknas för att därefter införlivas i skattningarna av storleken på dessa delmängder.

Svenska studier har visat att de personer som dricker allra mest i befolkningen är överrepresenterade i bortfallet. Denna grupp kallas fortsättningsvis för problemdrickare. Inom ramen för den så kallade KALK-studien genomfördes en undersökning på ett representativt urval av problemdrickare. De definierades som personer som lagförts minst två gånger för rattfylleri under en femårsperiod. Svarsfrekvensen i denna grupp, som man försökte nå på samma sätt som när det gällde ett vanligt slumpmässigt befolkningsurval, uppgick till 33 %. Detta ska jämföras med en svarsfrekvens på nästan 70 % i själva befolkningsurvalet (Kühlhorn, m.fl., 1999; Leifman, 2000).

I KALK-studien imputerade man värden (lade till värden) för problemdrickarna så att dessa blev fullt ut representerade utifrån antagandet att man endast når cirka en tredjedel av dem och att andelen problemdrickare i befolkningen uppgår till cirka 3 % (mer exakt: 0,9 % problemdrickare initialt räknades upp till 3 %, det vill säga $3/0,9=3,3$). Detta innebar således att man vägde in problemdrickare så att deras andel steg från knappt 1 % till 3 % av dem som deltog i undersökningen. Detta förfaringsätt visade sig ha stor betydelse för beräkningarna av till exempel hembränd sprit.

Det är rimligt att anta att de som dricker allra mest alkohol i Monitormätningarna till stor del är problemdrickare av olika slag (alkoholberoende, alkoholmissbrukare, andra med alkoholrelaterade problem). Tidigare analyser av Monitordata har visat att den procent som dricker mest inte bara uppvisar en genomsnittligt mycket hög alkoholkonsumtion och omfattande intensivkonsumtion, utan också uppvisar höga poäng på de AUDIT-frågor som i perioder ställts i mätningarna (se Leifman & Trolldal, 2002; Kühlhorn, m.fl., 1999). (AUDIT är ett frågeformulär som används för identifiering av riskfylld och skadlig alkoholkonsumtion.)

Även i föreliggande studie får den procent av respondenterna som dricker allra mest representera denna grupp av problemdrickare även om exaktheten i denna gräns kan diskuteras. Deras andel kommer således att räknas upp så att de motsvarar 3 % av respondenterna i undersökningen. Gränsvärdet för den högsta procenten konsumenter i Monitormätningarna varierar förvisso från år till år, men ligger i genomsnitt på en konsumtion motsvarande

cirka 3,0–3,5 liter ren alkohol per månad. Förfarandet liknar således KALK-studiens uppräkning och siffrorna baseras på tidigare genomförda empiriska studier redovisade inom ramen för KALK-studien (Kühlhorn, m.fl., 1999).

Även om principen bakom denna korrigering är fullt rimlig, bör man beakta att den bygger på vissa antaganden. För det första att andelen problemdrickare i befolkningen är just 3 % och för det andra, att det inte har skett några betydande förändringar avseende i vilken utsträckning problemdrickare nås i denna typ av undersökning. Att avstå ifrån att göra någon korrigering bedömer vi dock vara ett betydligt sämre alternativ.

Hur ser det då ut bland problemdrickarna i Monitormätningarna, svarar de för större eller mindre andelar av de olika oregistrerade delmängderna jämfört med den andel de svarar för när det gäller köpen på Systembolaget? Den andel av de totala köpvolymererna på Systembolaget som problemdrickarna står för framgår av tabell 23. Exempelvis svarar denna grupp för knappt 8 % av den totala volymen sprit som köpts på Systembolaget, men endast för 3,1 % av det vin som köptes. Om motsvarande andelar är lika stora för resandeinförsel, smuggling och hemtillverkning behövs ingen ytterligare korrigering. Så visade sig dock inte vara fallet. Den andel som problemdrickarna svarade för gällande de olika delmängderna av oregistrerad alkohol redovisas också i tabell 23.

Som framgår av tabellen är andelarna resandeinförd alkohol i gruppen problemdrickare lägre än deras motsvarande andelar av köp på Systembolaget. Deras andelar av smugglad sprit och starköl är däremot högre jämfört med deras andelar av köpen på Systembolaget. Även hembränd sprit är avsevärt mer koncentrerad till gruppen problemdrickare jämfört med motsvarande andel av spritköpen på Systembolaget. När det gäller resandeinförseln betyder det att den delmängden ska räknas upp i mindre utsträckning, och när det gäller smuglingen att den ska räknas upp i högre utsträckning än motsvarande systembolagsköp för respektive dryck.

Tabell 23. Andel av de olika delmängderna som problemdrickarna (den högsta procenten alkoholkonsumenter) svarade för 2013–2015.

	Sprit	Vin	Starköl	Starkvin	Cider
Systembolaget	7,7 %	3,1 %	8,1 %	4,6 %	4,2 %
Resandeinförsel	3,7 %	0,7 %	2,8 %	1,6 %	.
Smuggling	19,4 %	2,7 %	16,2 %	.	.
Hemtillverkning	51,1 %	.	.	.	.

Ingen fråga ställs om smugglat starkvin eftersom nivåerna bedöms som ytterst små.

Hemtillverkning av vin och öl, smuggling och resandeinförsel av cider samt internetköp: antalet respondenter med värden har varit för litet för att kunna genomföra meningsfulla analyser.

Nästa steg blir då att korrigera de kvoter som redan tagits fram på basis av frågorna om köp på Systembolaget, för just den delen som beror på bortfallet av problemdrickare. Utgångspunkten för dessa beräkningar är de uppräkningskvoter som beräknats på basis av skillnaden mellan respondenternas uppgivna köp, och den faktiska försäljningen på Systembolaget, se tabell 21.

För en detaljerad beskrivning av dessa korrigeringar, se Leifman & Trolldal (2014a). Sammanfattningsvis kan man dock konstatera att de nya korrigerade kvoterna, då hänsyn tagits till bortfallet av problemdrickare, blir högre för smuggling (eftersom köp av smugglad alkohol är mer koncentrerade till problemdrickarna än vad systembolagsköpen är). Däremot blir kvoterna lägre för resandeförseln (eftersom resandeförseln är mindre koncentrerad till problemdrickarna än vad systembolagsköpen är).

Ett liknande tillvägagångssätt har tillämpats även för hembränd sprit, men där baseras underlaget på respondenternas svar på frågor om konsumtion av hembränd sprit och av sprit totalt sett. Den beräknade mängden hembränd sprit ställs i relation till den totala uppgivna spritkonsumtionen efter att problemdrickarnas andel räknats upp från 1 till 3 %. Det visade sig att konsumtionen av hembränd sprit blivit allt mer koncentrerad till problemdrickarna över tid, men totalt sett för samtliga respondenter har den hembrända spritens andel av totalkonsumtionen av sprit sjunkit kraftigt under perioden 2001–2014.

När det gäller köp via internet, smuggling av cider samt hemtillverkning av vin och öl har skillnaderna mellan uppgivna och faktiska köp på Systembolaget använts som uppräkningsfaktorer utan ytterligare korrigeringar. Dessa delmängder är nämligen så pass små att beräkningar av andelarna bland dem som dricker mest inte blir meningsfulla. De slutgiltiga kvoterna för samtliga delmängder redovisas i tabell 24.

Tabell 24. Uppräkningskvoter med utgångspunkt i täckningsgraden mellan självrapporterade alkoholköp och faktisk försäljning på Systembolaget samt korrigering för koncentrationen av de olika delmängderna bland problemdrickarna 2001–2015.

Kvoter	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Smuggling															
Sprit	1,31	1,41	1,53	1,62	1,65	1,64	1,69	1,79	1,72	1,80	1,87	2,00	2,27	2,44	2,32
Starköl	1,28	1,33	1,40	1,45	1,48	1,56	1,57	1,58	1,57	1,58	1,60	1,49	1,72	1,64	1,64
Vin	1,02	1,08	1,07	1,08	1,09	1,27	1,29	1,54	1,38	1,42	1,25	1,22	1,16	1,18	1,19
Cider	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1,43	1,43	1,33	1,40	1,35
Införsel															
Sprit	1,24	1,26	1,30	1,33	1,41	1,43	1,48	1,54	1,52	1,59	1,60	1,63	1,68	1,92	1,85
Starköl	1,26	1,27	1,27	1,30	1,30	1,33	1,29	1,30	1,26	1,25	1,23	1,23	1,37	1,37	1,34
Vin	0,92	0,94	0,95	0,99	1,01	1,01	1,01	1,06	1,07	1,12	1,13	1,12	1,14	1,17	1,15
Starkvin	0,66	0,67	0,70	0,77	0,76	0,76	0,70	0,70	0,67	0,68	0,68	0,67	0,70	0,82	0,90
Cider	.	.	.	.	.	1,23	1,23	1,25	1,17	1,17	1,17	1,17	1,33	1,40	1,35
Hemtillverkning															
Sprit (hembränt) ^{a)}	0,063	0,063	0,059	0,054	0,043	0,035	0,027	0,023	0,026	0,033	0,040	0,035	0,029	0,026	0,029
Starköl	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,44	1,47	1,46
Vin	0,93	0,94	0,96	0,97	0,99	1,00	1,03	1,06	1,06	1,09	1,10	1,11	1,16	1,19	1,19
Systembolaget															
Sprit	1,37	1,40	1,43	1,45	1,50	1,52	1,57	1,65	1,65	1,72	1,73	1,78	1,85	2,03	1,97
Starköl	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,38	1,44	1,47	1,46
Vin	0,93	0,94	0,96	0,97	0,99	1,00	1,03	1,06	1,06	1,09	1,10	1,11	1,19	1,18	1,19
Starkvin	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,68	0,74	0,86	0,93
Cider	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,20	1,33	1,26	1,34

^a Avser den andel som den hembrända spriten svarar för av den totala spritkonsumtionen.
Tecknet . innebär att delmängderna inte mättes det aktuella året.

Del 2. CAN:s skolundersökningar

I det här avsnittet beskrivs kortfattat hur CAN:s skolundersökningar genomförs. För den som vill läsa mer om undersökningarnas genomförande hänvisas till *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe, 2013).

Urval och skolinformation

CAN:s årliga skolundersökning genomförs som en urvalsundersökning i årskurs 9 och i år 2 på gymnasiet. Urvalet som görs i två steg består av 300 skolor i varje årskurs som dras av Statistiska centralbyrån (SCB). I det andra steget i urvalsprocessen dras en klass i varje skola efter samma proportionalitetsprincip, detta görs av CAN.

Sedan 2001 är urvalet stratifierat i sex landsdelar konstruerade utifrån län. Förfarandet med stratifieringen görs för att översampla länskluster med få invånare, i syfte att erhålla tillräckligt stora elevunderlag för att också kunna redovisa resultat från stratum med få invånare.

Datainsamling

Datainsamlingen genomförs mellan elevernas sport- och påsklov. Innan enkätformulären skickas ut informeras rektorerna på de skolor som ska delta om undersökningens syfte och genomförande.

Enligt CAN:s instruktioner ska formulären besvaras i klassrummen under skrivningsliknande förhållanden. En lärare ska vara närvarande för att bland annat motverka störande moment och se till att undersökningen genomförs enligt instruktionerna från CAN och att svarskuverten delas ut ordentligt. För att elevernas anonymitet ska vara skyddad får eleverna själva stoppa formuläret i ett kuvert som de sedan klistrar igen. För att minska risken för att eleverna inte skall svara sanningsenligt genomförs undersökningen helt anonymt. De informeras även om att deras svar endast används för statistiska bearbetningar och att inga resultat från enskilda klasser redovisas, liksom att medverkan inte är obligatorisk.

Bortfall

I skolundersökningar finns i regel två huvudtyper av bortfall. Den ena utgörs av eleverna i de klasser som av olika skäl inte deltog i undersökningen och den andra av de elever som var frånvarande i samband med datainsamlingen.

Bortfallet av hela klasser har ökat något sedan 1990-talet, varför antalet elever i undersökningen minskat. Detta problem beror förmodligen på att skolor belastas med allt fler undersökningar. För att försöka reducera bortfallet läggs extra tid på att kontakta och påminna de skolor som inte inkommit med svar mot slutet av datainsamlingsperioden. Klassbortfallet, andel elever som inte deltagit i undersökningen och bastalen för åren 2013–2015 redovisas i tabell 25.

Tabell 25. Klassbortfall, andel elever som inte deltagit i de medverkande klasserna i procent samt antal bearbetade formulär i årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2013–2015.

	Klassbortfall ^{a)}	Elever som ej deltagit ^{b)}	Bearbetade formulär	
	%	%	Pojkar	Flickor
Åk 9				
2013	12	15	2 594	2 490
2014	17	15	2 579	2 342
2015	16	15	2 543	2 391
Gy 2				
2013	13	19	2 112	2 196
2014	19	18	1 924	1 900
2015	21	18	2 169	2 003

a) Bortfallet av hela klasser redovisas från och med 2014 inklusive tekniskt bortfall. Åren dessförinnan har detta hanterats på olika sätt.

a) Individbortfallet beräknas utifrån elevfrånvaron i de medverkande klasserna som rapporterats av läraren genom en s.k. klassrapport och inkluderar elever som avstått ifrån att delta.

Om de klasser som inte besvarat enkäten utmärker sig på något särskilt sätt kan detta ha betydelse för resultatens representativitet. I 2014 årets skolrapport gjordes en ingående analys av bortfallet på klassnivå och resultatet visade att det i gymnasiets år 2 var färre skolor med enskild huvudman som deltog och att det i årskurs 9 var högre bortfall bland skolor med färre elever i årskursen. Analysen visade också att undersökningens täckning gav representativa resultat trots att inte alla klasser deltog (Englund (red), 2014).

När det gäller bortfallet på individnivå visade sig sjukdom vara den vanligaste orsaken till frånvaro vid undersökningstillfället, se tabell 26. Det totala elevbortfallet uppgick 2015 till 15,2 % i årskurs 9 och 18,5 % i gymnasiets år 2. Dessa nivåer är i linje med tidigare år.

Det är frivilligt för eleverna att fylla i enkäten och 33 elever i årskurs 9 och 24 i gymnasiet valde att inte delta i undersökningen. Detta motsvarade ungefär en halv procent i båda åldersgrupperna och dessa andelar är inkluderade i tabell 26.

Tabell 26. Individbortfall fördelat på bortfallsorsak ^{a)}. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. Procent. 2015.

	Årskurs 9	Gymnasiets år 2
Sjuk	8,6	10,3
Annan giltig frånvaro	4,0	4,6
Olovlig frånvaro	2,0	3,0
Avstod från att delta	0,6	0,5
Tekniskt bortfall ^{b)}	–	0,3
Individuellt bortfall (totalt)	15,2	18,5

a) Uppgifterna utgår från inskickade klassrapporter från skolor, antal inskickade tomma enkäter i kuvert samt inkomna enstaka enkäter utan individuellt svarskuvert.

b) Med tekniskt bortfall avses här enstaka enkäter som inkommit i en klass men som saknar individuellt svarskuvert och därmed inte uppfyller anonymitetskravet.

Filtrering och antal enkäter

De inkomna enkäterna läses in med hjälp av en scanner. Därefter exkluderas de formulär som bedöms vara otillräckligt eller uppenbart överdrivet ifyllda. Bedömningen görs utifrån fyra fasta kriterier uttryckt i fyra förprogrammerade filter.

Efter filtreringen av datamaterialet sänks dessutom de elever vars alkoholkonsumtion uppgick till mellan 51–100 liter ren alkohol/år ned till 50 liter. Utöver de som sorteras bort med ovanstående filter exkluderas i förekommande fall även enkäter som skickats in tillsammans med en klass men där enstaka enkäter saknat individuellt svarskuvert, se tabell 27. I tabell 27 redovisas antalet enkäter i de olika stegen, allt från antalet elever i urvalet, antalet inkomna enkäter, antalet bortsorterade enkäter till antalet enkäter som utgör underlag för resultatbearbetningar i 2015 års undersökning.

Antalet formulär som ligger till grund för analyserna 2015 uppgår till 4 961 i årskurs 9 och 4 189 i gymnasiets år 2. Detta kan jämföras med antalet elever i bruttourvalet om drygt 7 100 i årskurs 9 och drygt 6 300 i gymnasiets år 2. Totalt analyseras alltså cirka 70 % av de enkäter som skickas ut till årskurs 9, motsvarande siffra för gymnasiet är 66 %. Detta är dock inte synonymt med totalt bortfall eftersom detta uppstår på två olika nivåer (klass- och individbortfall) vilka måste beaktas var för sig.

Tabell 27. Antal elever i bruttourvalet samt antal inkomna, bortsorterade och bearbetade formulär. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2015.

	Årskurs 9	Gymnasiets år 2
Antal elever i urvalet	7 110	6 337
Antal inkomna enkäter	5 065	4 262
Antal enstaka enkäter utan individuellt svarskuvert	0	13
Antal bortsorterade enkäter med datasyntax	104	51
Antal enkäter i analysen	4 961	4 198

Viktning

Alla data har viktats baserat på stratumtillhörighet och vikten görs separat för pojkar respektive flickor. Det bör påpekas att även om viktning är nödvändig eftersom urvalet är icke-proportionellt och dessutom kompenserar för eventuellt snedvridet bortfall, så påverkar viktningförfarandet i mycket liten utsträckning de redovisade resultaten.